

*Ändelsevariation hos svaga maskulina
substantiv i äldre svenska*
En studie i morfologisk variation och förändring

Adrian Sangfelt

Handledare: David Håkansson
Institutionen för nordiska språk

Sammandrag

Denna uppsats behandlar ändelsevariationen *-e/-a* hos svaga maskulina substantiv från yngre fornsvenska till yngre nysvenska. Syftet är att frilägga de språkliga faktorer som haft en reglerande effekt på de svaga maskulina substantivens variation och förändringsprocess, och i samband med detta beskriva under vilka inom- och utomspråkliga förhållanden en fornsvensk morfologi blir till en nutida. Materialet består av 20 texter skrivna under perioden 1442–1756. Texterna är valda enligt ett antal spridningskriterier i syfte att inkludera utomspråklig heterogenitet i undersökningen. Metoden är variationslingvistisk och för att fastställa de olika faktorernas föränderliga styrka genomförs en s.k. VARBRUL-analys på materialet.

Resultatet visar att faktorgruppen SATSDELSFUNKTION ensam har inverkan på ändelsevariationen under yngre fornsvenska, vilket innebär att den ursprungliga kasusdistinktionen nästintill är intakt. Under 1500-talet kvarstår SATSDELSFUNKTION som faktorgrupp med starkast reglerande effekt. Även faktorgruppen GENRE har en i hög grad signifikant inverkan, då texter i faktorn *kansliprosa* har en tendens till *-e* även i funktioner som ursprungligen tog oblik form. Under 1600-talet har en tydlig frekvensförskjutning till förmån för *-a* ägt rum, och samtliga av undersökningens sex faktorgrupper bedöms som signifikanta för valet av ändelse. Faktorgrupperna PLURALFREKVENNS och GENRE tycks ha en påtaglig inverkan på variationen. Under 1700-talet är andelen *-a* som mest frekvent, och variationen tycks främst inbegripa ord som betecknar konkreta föremål. Detta får till följd att vår tids *mage*, *pinne*, *stolpe*, men *skada*, *våda*, *skugga* sannolikt skall ses i samband med faktorgruppen SEMANTISK KATEGORI.

Innehåll

Sammandrag

1 Inledning	5
1.1 Syfte	6
1.2 Disposition	6
2 Bakgrund	7
2.1 Språkhistorisk bakgrund.....	7
2.2 Ämnets utgångspunkt.....	8
2.3 Ämnesbakgrund	9
3 Material	11
3.1 Avgränsningar	11
3.2 Excerperingsprinciper	12
3.3 Källmaterialet	14
4 Metod	16
4.1 Metod och teori	16
4.2 Identifikation av faktorgrupper	17
4.3 Variationsanalysen	19
5 Resultat	20
5.1 Variantväxlingen <i>-e/-a</i> över tid	20
5.2 Variantväxlingen inom tidsperioderna	24
5.2.1 Yngre fornsvenska.....	24
5.2.2 1500-talet.....	25
5.2.3 1600-talet.....	26
5.2.4 1700-talet.....	28
5.3 Faktorgruppernas föränderliga styrka	30
6 Diskussion	32
6.1 Diskussion	32
6.2 Språkhistorien och förändringsprocessen.....	35
7 Sammanfattning	36
Litteratur	37
Källor.....	37
Övrig litteratur.....	38
Bilagor	41
Bilaga 1. Undersökningens ord	41

Tabell- och figurförteckning

<i>Tabell 1. Svaga maskulina substantivs kasusböjning i singular under fornsvensk tid</i>	<i>5</i>
<i>Tabell 2. Svaga maskulina substantivs ändelsevariation inom texterna.....</i>	<i>21</i>
<i>Tabell 3. Andelen -a hos de tio mest högfrekventa orden</i>	<i>23</i>
<i>Tabell 4. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation under yngre fornsvenska</i>	<i>24</i>
<i>Tabell 5. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation under 1500-talet</i>	<i>25</i>
<i>Tabell 6. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation under 1600-talet</i>	<i>27</i>
<i>Tabell 7. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation under 1700-talet</i>	<i>29</i>
<i>Tabell 8. Faktorgruppernas föränderliga styrka i påverkan på ändelsevariationen.....</i>	<i>31</i>
<i>Figur 1. Den procentuella spridningen av -a i texter och tidsperioder</i>	<i>22</i>

1 Inledning

I den epokbildande artikeln *Empirical Foundations for a Theory of Language Change* (1968), går författarna Uriel Weinreich, William Labov och Marvin Herzog i polemik med upphovsmän till tidigare teorier om fenomenet språkförändrings natur. Ett av de centrala momenten i denna framställning är att språklig förändring föregås av språklig variation. Kanske är detta ett till synes banalt påstående. Hur ett begrepp som *språk* bör betraktas är dock inte givet en gång för alla, och teorin har föga förvånande granskats, omarbetats eller förkastats av andra. Likväl torde de ha satt fingret på något som en språkhistoriker måste förhålla sig till. När en språklig konstruktion – må vara av syntaktisk, morfologisk eller fonologisk art – genomgår en förändring, uppstår så gott som alltid en situation där det nya uttrycks sättet under en tid står i opposition eller samexistens med det gamla.

En variationsmöjlighet som finns i det svenska språket idag är den mellan formerna *timme* och *timma*. Ändelsevariationen *-e/-a* är en rest av en morfologisk förändringsprocess som förr i tiden omfattade betydligt fler ord. I texter från t.ex. 1600-talet kan man stöta på former som *droppe*, *tanka*, *skade* eller *hjärne*, i stället för dagens *droppe*, *tanke*, *skada* och *hjärna*. Vissa ord har idag antagit ändelse på *-e*, andra på *-a*. Ett fåtal har kommit att utveckla en dubbelform som ofta för med sig en åtskillnad i betydelse: *mosse* och *mossa*, *ande* och *anda*.

Förhållandet har sitt ursprung i det fornsvenska kasussystemet. De olika ändelsevokalerna var förknippade med olika kasusformer som användes för att uttrycka olika syntaktiska funktioner. Växlingen mellan *-a* och *-e* (ursprungligen *-i*) var karaktäristisk för böjningsklassen *svaga maskulina substantiv*, som ovan nämnda ord tillhörde. Klassens kasusändelser visas i tabell 1 (enligt Wessén 1968:103, 120) med hjälp av ordet *loghi*, fornsvenska för *låga*, och är alltså giltiga även för dåtidens *droppe*, *tanke*, *skada* etc.

Tabell 1. Svaga maskulina substantivs kasusböjning i singular under fornsvensk tid.

Kasus	Obestämd form	Bestämd form
Nominativ	<i>loghi</i>	<i>loghin</i>
Genitiv	<i>logha</i>	<i>loghans</i>
Dativ	<i>logha</i>	<i>loghanom</i>
Akusativ	<i>logha</i>	<i>loghan</i>

När kasussystemet i slutet av fornsvensk tid radikalt förändras får detta konsekvenser för de svaga maskulina substantiven. Den ursprungliga distinktionen mellan *-i/-e* i nominativ och *-a* i genitiv, dativ och ackusativ börjar långsamt förlora sin funktion. Då bruket stabiliseras under 1700- och 1800-talet har det föregåtts av en lång morfologisk förändringsprocess som tycks vara både komplex och nyansrik när det kommer till vilka språkliga förhållanden som påverkat variationen. Även om det bara rör sig om en ändelsevokal.

Jag vill i denna uppsats undersöka dessa förhållanden. För att på ett adekvat sätt kunna tala om hur variationen och förändringsprocessen samverkar kommer jag att nyttja begreppet *faktor*. Inom variationslingvistiska studier står *faktor* för en inom- eller utomspråklig kontext som har inverkan på vilket sätt och i vilken grad en variantväxling förekommer (se Tagliamonte 2006:104), och lämpar sig alltså för att beskriva hur variationens villkor förändras över tid. Min förhoppning är att jag på detta sätt skall kunna bidra med ökad kunskap inom ett specifikt område i svensk språkhistoria, och i längden även om fenomenet språkförändring i allmänhet.

1.1 Syfte

Uppsatsens syfte är att undersöka de faktorer som kan ha påverkat valet av ändelsevokal i svaga maskulina substantiv, under en tidsperiod som sträcker sig från 1400-talet till 1700-talets mitt. Eftersom detta inbegriper en liten del av ett större problemkomplex i det svenska språkets historia finns även ett syfte i att beskriva hur faktorerna påverkas av övriga språkliga förhållanden inom tidsperioden. Frågeställningen kan formuleras på följande sätt: *Vilka faktorer, inom- och utomspråkliga, har påverkat valet av ändelsevokal i svaga maskulina substantiv i äldre svenska, och hur avspeglar sig detta i den övriga förändringsprocess som det svenska språket under tiden genomgår?*

1.2 Disposition

I uppsatsens andra avsnitt presenteras tidigare forskning som berör uppsatsens syften; delvis mer allmän litteratur rörande den stora förändringsprocessen, delvis mer ämnesspecifik som berör de svaga maskulina substantiven. I tredje avsnittet avgränsar jag ett lämpligt material, och i det fjärde beskrivs undersökningens metod. I det femte avsnittet presenteras undersökningens resultat. I det sjätte förs en diskussion om vad resultaten kan säga oss om variationen, förändringen och språkhistorien i anslutning till tidigare forskning. En sammanfattning återfinns i sjunde och sista avsnittet.

2 Bakgrund

I avsnittet nedan följer en genomgång av tidigare forskning som på något sätt berör ämnet. I första delen ges en allmän översikt av den språkhistoriska kontexten inom vilken ämnet befinner sig. I den andra ges en grundläggande beskrivning av variationens ursprung, och i det tredje presenteras forskning som direkt berör uppsatsens ämne och utformning.

2.1 Språkhistorisk bakgrund

Föreliggande underökning befinner sig i en tidsperiod som sträcker sig från 1400-talet till 1700-talets mitt och berör alltså den yngre fornsvenskan, den äldre nysvenskan och den yngre nysvenskan (se t.ex. Petterson 2005:125 för en översikt av svenskans periodindelning). I allmänhet betraktas detta som en tid då det svenska språket genomgår en rad syntaktiska och morfologiska förändringar. Verbens kongruensböjning förenklas starkt, fyrkasussystemet försvinner, tre genus börjar långsamt bli till två, svenskan blir ett språk med subjektstväng och ordföljden stabiliseras (Petterson 2005:132ff., 168ff., Wessén 1968:185ff., 214ff., 250ff.). Det språk som sedan möter oss under yngre nysvensk tid har grammatiskt förändrats genomgripande.

Kasussystemets sammanfall pågår under lång tid, men sägs i stora drag – åtminstone i talspråket – redan vara genomfört under slutet av fornsvensk tid. Spridningscentra har varit Stockholm och Sydsverige. Som sammanfallets utlösande orsaker nämns ofta tidigare syntaktiska förändringar, t.ex. ett utökat bruk av prepositioner, samt inflytande från danskt och tyskt språkområde (Wessén 1968:147–148). I skrift existerar dock under äldre nysvensk tid både en gammal och en ny ordböjning. Den kan appliceras i stilistiskt syfte, och används företrädesvis i den religiösa prosan med Gustav Vasas bibel som förebild. Ända in på 1700-talet kan formdistinktionen mellan olika kasus urskönjas i vissa texter (Wessén 1968:185ff., Petterson 2005:170), och finns fortfarande kvar i vissa landsbygdsdialekter under 1900-talet (se t.ex. Reinhammar 1993).

Då denna undersökning berör svaga *maskulina* substantiv finns även en möjlig koppling till genussystemets förändring, där maskulina och feminina substantiv övergår i ett gemensamt genus: utrum. Förändringen berör huvudsakligen användandet av ordet *den* som sakpronomen, istället för *han* eller *hon*. Enligt Davidson (1990:48–50), som utförligt behandlat detta ämne, sker övergången från tre till två genus successivt i olika genrer under perioden 1500 till 1900. 1700-talet kan ses som en brytningspunkt då *den* för första gången är i majoritet i samtliga genrer. Även om detta inte implicerar en förändring i ordens

ändelsevokal är det rimligt att anta att kopplingen till ett maskulint genus är en mindre tydlig aspekt under senare delar av undersökningen.

Inom den för undersökningen aktuella tidsperioden sker även stora förändringar i det svenska språkets yttre villkor. Vid början av 1500-talet centraliseras den svenska maktsfären till Stockholm med omnejd genom Gustav Vasas trontillträde. Förutom mindre beroende av tyska och danska skrivvanor innebär detta att svenskan genom reformationen inträder som bibel- och gudstjänstspråk, och språket får således en utökad användning. Under den svenska stormaktstiden börjar litteraturen på svenska växa sig allt rikare och avhandlingar om svensk grammatik ser för första gången dagens ljus. Under 1700-talet börjar även modersmålet användas som vetenskapsspråk, och skriftspråket präglas nu i högre grad av standardisering (Wessén 1979:111ff., Lindström 1993:135, Fries 1996).

Under äldre nysvensk tid börjar även en social talspråksdifferentiering att framträda i de efterlämnade texterna. Den rådande uppfattningen har tidigare varit att den svenska adelns talspråk ännu i början av stormaktstiden var dialektalt präglad. De högre ståndens språkbruk skulle således inte ha skiljt sig nämnvärt från böndernas (se Lindström 1993:133ff och där anf. litt.). Lindström (*ibid.*) menar dock att man redan under vasatiden, med sitt mer utpräglade ståndsamhälle, kan urskönja tendenser till social differentiering i adelns språkbruk. Uppfattningen stöds även av Thelander (1996:175–178), som dock påpekar att den sociala variationen framträder klart tydligare under 1600- och 1700-talen. Då skriftspråkets pågående standardisering i huvuddrag utgår ifrån de högre ståndens språkbruk i Mälardalen är en både socialt och regionalt präglad norm att vänta i undersökningens senare delar (se t.ex. Larsson 2004:32–33, Thelander 1996:175–178).

2.2 Ämnets utgångspunkt

Under fornsvensk tid bestämdes de svaga maskulina substantivens ändelse av ordets funktion i satsen; de angav grammatiska förhållanden. Nominativformen på *-i/-e* användes för att ange de syntaktiska funktionerna subjekt och subjektspredikativ. Ändelsen på *-a* var gemensam för övriga syntaktiska funktioner och kunde alltså förekomma i attribut (genitiv), direkt/indirekt objekt (ackusativ/dativ), adverbial (ackusativ) eller rektioner (genitiv/dativ/ackusativ) (Wessén 1965:10ff.). Beteckningen *svaga* kommer av att dessa sedan samgermansk tid inte innehöll någon ytterligare kasusändelse efter sin ordstam, och i detta skiljde sig från substantiv som betecknas som starka (Wessén 1968:95). Avsaknaden av suffix innebar att orden i obestämd form var identiska i genitiv, dativ och ackusativ, tillsammans betecknade som *oblika* kasusformer.

Det är således genom distinktionen nominativ/oblik som man bör betrakta den ursprungliga ändelsevariationen. Detta gestaltas i satserna 1a), 1b) och 1c) nedan. I exempel 1a) står den fornsvenska motsvarigheten till *ände/ända* i subjektspredikativ, och i 1b) som direkt objekt. I 1c) förekommer ordet *skada* i subjektsposition, och *ände/ända* står som huvudord i en rektion styrd av prepositionen *vid*. Som synes är ändelsevokalen beroende av satsdel.

1a) [...] at kärleken är **ändhe** oc fulbordhan til all lagh[...] (ur Själen's kloster¹)

1b) [...] thy at han aldriqh taker **ändha**. (ur Själen's kloster)

1c) Skeer **scadi** widh broa **ænda** [...] (ur Konung Kristoffers landslag)

Växlingen i nominativ emellan *-i* och *-e* är en följd av ljudförändringar. Före fornsvensk tid är ändelsen *-i*, men allteftersom börjar även *-e* att framträda i fornsvenska. Detta beror vanligtvis på den så kallade vokalbalansen, där en ändelsevokal efter lång rotstavelse får ett försvagat uttal. I dessa fall övergår *-i* till *-e*. Under slutet av medeltiden har denna ändelse blivit i stort sett allennarådande, även i ursprungligen kortstaviga ord. Även den oblika ändelsen berörs av vokalbalansen, och *-a* har under fornsvensk tid en tendens att försvagas till *-ä* i framförallt långstaviga ord. Likväl består det huvudsakliga valet sedan äldre nysvensk tid av distinktionen mellan ändelsevokalerna *-e* och *-a* (Wessén 1968:61–63).²

2.3 Ämnesbakgrund

Grunden till beskrivningen av de svaga maskulina substantivens senare utveckling har lagts av Tegnér ([1892]1962) och Hesselman (1931). Enligt dem finns en tydlig skillnad mellan ord som betecknar levande varelser av hankön och övriga substantiv. De förstnämnda verkar efter kasussammanfallet uteslutande anta en form på *-e*, medan övriga är högfrekventa på *-a* under hela den äldre nysvenska perioden. Detta förklaras genom att ord för levande varelser har en hög benägenhet att stå som subjekt i satsen, medan detta inte är en egenskap hos övriga. Således är det enligt detta synsätt man skall betrakta *gubbe*, *oxe*, medan däremot ord som *penna*, *skada* i första hand förekommer som objekt/rektion och därmed antagit oblik form (Tegnér [1892] 1962:171–175) (Hesselman 1931:228–229).

Tegnér (*ibid.*) tycker sig i detta urskönja en språklig princip. Han menar att vissa typer av ord kan sägas vara av högre genusart och därför antar vad han anser vara den högsta av kasusformer: nominativ. Att de flesta sakord, som *stolpe*, *båge*, *holme*, trots sin höga frekvens

¹ De exempelmeningar som återfinns i uppsatsen är alla från texter som ingår i uppsatsens material. En presentation av texterna finns i avsnitt 3.3. För information om vilka utgåvor som anlitats, se litteraturlistan.

² För vidare förklaring av vokalbalans, stavelsekvantitet och fornsvenskans ljudutveckling i allmänhet, se Wessén (1968:kap. 3).

på *-a* under 1600- och 1700-talet slutligen fått *e*-form, förklaras genom att dessa skall ha varit mer frekventa i subjektsposition än abstrakta ord som *skada* och *vilja*. Hesselman (1931:228–229) betonar att uppdelningen *bonde/skada/penna* endast sker av syntaktiska orsaker, och bestrider även att konkreter skulle ha högre frekvens i subjektsposition än abstrakter.

Hesselman (1931:202ff.) uppmärksammar även den dialektala variation som föreligger i behandlingen av ändelsevokalerna. I Sydsverige, Götaland och södra delen av Svealand tycks *-e* ha förallmänligats, medan *-a* stabiliserats i nordöstra Sörmland, större delen av Uppland, östra Västmanland och i målen längre norr och österut (se även Ståhle 1979:204). Han tycker sig i vissa fall även finna ett blandparadigm strax norr om isoglossen, med obestämd form *-a* och bestämd form på *-en*, vilket avspeglas i former som *droppa* men *droppen*. Detta menar han även har funnits i äldre Stockholmspråk framförallt under 1700-talet, i samband med att ändelsevokalen i bestämd form försvagats (1931:216, 224).

På senare år har de svaga maskulinernas variation och förändring behandlats av Ståhle (1979). Han stödjer sig i stort på Hesselmans (1931) iakttagelser, men försöker att på ett mer kronologiskt sätt beskriva utvecklingen. Han menar att distinktionen mellan syntaktiska funktioner försvinner runt år 1500 i Stockholm stads tänkeböcker. Sedan fördelar sig ändelserna i stort sett på *e*-form för ord som betecknar levande varelser och *a*-form för övriga. Under 1600-talet och 1700-talets första hälft menar han sig finna en kraftig dominans av ändelser på *-a*, även hos författare med sydvästligt härkomst. Han sluter sig till att detta har att göra med sociala faktorer; den ursprungligen oblika ändelsen har blivit ett sociolektalt drag (Ståhle 1979:203–208).

Den förskjutning till *e*-form som i vissa ord sedan äger rum vill Ståhle (1979:209–224) se i ljuset av ordens pluraldeklination. Efter kasussammanfallet ändades de svaga maskulina substantiven i pluralis på *-ar*, de feminina, typen *gata*, *vecka*, på *-or*. Då typerna *skada* och *gata* under senare tid hade identiska ändelser i singular förekom hos vissa ord genom analogi en övergång från t.ex. *skadar* till *skador*. Detta skall ha varit mer frekvent hos ord med svagare benägenhet till plural; således heter det idag *timmar* men *vanor*. I samband med 1700-talets strävan efter ett mer enhetligt språkbruk uppställdes regeln att plural på *-or* innebär *-a* i singular, och att plural på *-ar* innebär *-e* i singular. Regeln kan spåras i former som *näve*, *nävar* men *hjärna*, *hjärnor*. Ståhle (1979:203, 221) menar att förskjutningen går att urskönja hos olika grammatiker. Erik Aurivillius förklarar 1684 tydligt att svaga maskuliner böjs *spena*, *spenar*, och fördömer det götiska *spene*. 1773 är situationen annorlunda; den inflytelserike Abraham Sahlstedt har uppdelningen *-e/-ar*, men *-a/-or*.

Av detta framgår att ämnet varken är obehandlat eller saknar möjliga förklaringar till vad som påverkat förändringsprocessen. Min förhoppning är likväl att ett variationslingvistiskt perspektiv skall kunna bidra till fördjupad förståelse av förändringen. Som ett exempel på hur variationslingvistik har spridit nytt ljus på morfologiska förändringar i svenskans historia kan t.ex. Larsson (2004) nämnas. Hennes undersökning behandlar hur variantväxlingen *-e/-a* i adjektivändelser påverkas av olika faktorer under yngre fornsvensk/äldre nysvensk tid, och hur detta leder till att böjningen stabiliseras och antar den form vi känner idag. Min avsikt är liknande: jag vill med variationslingvistiska metoder både utgå ifrån och ifrågasätta tidigare förklaringar, för att på så sätt undersöka en förändringsprocess som resulterar i att fornsvensk morfologi har blivit till nutida.

3 Material

Detta avsnitt berör det material som undersökningens resultat härstammar ifrån. Först motiverar jag de avgränsningar som har gjorts i fråga om urvalet av texter, och detta följs av de principer som förelegat vid excerpering av belägg. Slutligen återfinns en presentation av de texter som ingår i undersökningen.

3.1 Avgränsningar

Vid genomförandet av en empirisk, språkhistorisk undersökning föreligger det oundvikliga förhållandet att endast en bråkdel av alla producerade yttranden på något sätt är bevarade åt eftervärlden. Det flyktiga talet försvinner lika fort som det kommer, och hur väl de bevarade texterna återspeglar olika talspråkliga förhållanden är oftast mycket osäkert. Likväl finns det ofta i litterära tider av ett språks historia kvarlämningar, som kan ge oss något slags bild av hur det förut sett ut. Med ett ständigt medvetande om att det tillgängliga materialet bara speglar delar av förhållandet är det alltså möjligt att visa på troliga, övergripande tendenser.

Med detta i åtanke har materialet valts enligt ett antal spridningskriterier. En strävan efter att visa på så många språkliga förhållanden som möjligt kräver texter av olika bakgrund. Det första och mest grundläggande kriteriet är en relativt jämn spridning över tidsperioden. Materialet har en kronologisk spännvidd på drygt 300 år, med mitten av 1400-talet som startpunkt och mitten av 1700-talet som slut. I redovisningen av resultatet är texterna indelade i fyra perioder: yngre fornsvenska, 1500-talet³, 1600-talet och 1700-talet. Eftersom dessa

³ Då gränsen mellan yngre fornsvenska och äldre nysvenska dras vid 1526, avser jag med 1500-talet de tre sista fjärdedelarna.

mestadels behandlas synkront är den kronologiska spännvidden endast i yngre fornsvenska mer än 50 år.

Vidare har jag strävat efter en spridning över genrer i materialet i syfte att försöka frilägga hur variationen påverkas av olika konventioner och stilarter. Jag har därför inkluderat både religiös och profan prosa i materialet. Den profana prosan bildar en heterogen kategori som omfattar lagspråk, kansliprosa, skönlitterära verk, brev, dagboksliknande texter och sakprosa.

Slutligen har jag försökt inkludera texter av författare från olika delar av landet eftersom dialektal bakgrund i hög grad kan antas påverka valet av ändelse. I enlighet med den av Hesselman (1931) och Ståhle (1979) (se avsnitt 2.2) angivna isoglossen finns alltså texter skrivna av författare från både den nordöstra och den sydvästra delen av landet representerade i materialet.

Min ursprungliga avsikt vid materialsammanställningen har varit att använda Fornsvenska textbanken, en databas som tillhandahåller maskinläsbara utgåvor av fornsvenska och nysvenska texter (se Delsing 2002 för vidare information) och således tillåter hantering i konkordansprogram (se avsnitt 3.2). Då det tillgängliga materialet är relativt begränsat har även en manuell excerpering av vissa texter visat sig nödvändig för att uppfylla spridningskriterierna. Dessa kriterier och förhållanden har givit ett material som består av 20 texter⁴ – varav sju är manuellt excerperade – som så långt det är möjligt får representera olika tidsperioder, genrer och geografiskt betingade delar av det aktuella språkområdet.

3.2 Excerperingsprinciper

För att identifiera de ord som ingår i deklinationen svaga maskulina substantiv har jag huvudsakligen använt mig av Jesper Swedbergs *Swensk ordabok* (ca 1735, utg. av Holm 2009), där de svaga substantivens genus och kasusformer fortfarande är markerade. I enstaka fall har även Ståhle (1979) anlitats. Under yngre fornsvenska förekommer förutom *-e* och *-a*, även *-i*, *-y* och *-ä* som ändelsevokaler. Då *-i* med varianten *-y* är en äldre nominativform excerperas och registreras de på samma sätt som *-e* (se avsnitt 2.2). Ändelsen *-ä* utgår ifrån den oblika formen på *-a* (se avsnitt 2.2), men då detta öppnar för ljudsammanfall mellan de två formerna excerperas och registreras även den som *-e* (se Larsson 2004:38 för ett liknande val). Dessa exempel är dock mycket sällsynta. Redan under yngre fornsvenska tycks variationen huvudsakligen utgöras av *-e* och *-a*.

⁴ De texter som hämtats från fornsvenska textbanken återföljs av förkortningen FT i avsnitt 3.3. För information om vilka utgåvor som anlitats, se litteraturlistan.

Vidare har jag utgått från principen att resultaten bör bygga på så många olika ord som möjligt för att kunna ge en rättvis bild av den totala variationen. Detta har fått till följd att samma ord inte får excerperas mer än 10 gånger ur en text. I texter där det totala antalet belägg överstiger 75 har gränsen dragits vid 5. Detta gäller även om två texter med samma utomspråkliga faktorer (se avsnitt 4.2) tillsammans innehåller mer än 75 ord. I samtliga fall har belägg som förekommer först i texten excerperats.

Belägg där ordet förekommer som förled i en sammansättning excerperas inte. Ett sådant exempel avspeglar inte nödvändigtvis den övriga variationen och följer delvis andra regler. Om ordet ingår som efterled har det excerperats och analyserats som självständigt. (jfr *skadestånd, brandskada; viljestark, offervilja*.) Om ordet ingår som efterled i ett ortnamn har det dock inte excerperats, eftersom det inte är säkert att dessa berörs av variationen på samma sätt (se Ståhle 1979:205, 211). Även egennamn utesluts av liknande skäl. Ord som betecknar människor eller handjur ingår inte då de efter kasussystemtes upplösning endast tycks förekomma i *e*-form, i enlighet med tidigare forskning (se avsnitt 2.3). Ett gränsfall är djurbeteckningar utan bestämd könstillhörighet. Då variation förekommer finns ingen anledning att utesluta dessa. Dock har förekomst av dessa beteckningar visat sig vara synnerligen sällsynt; endast ordet *hare* finns här representerat.

Belägg med genitiv-*s* har inte excerperats. Detta är på intet sätt ett självklart val, men då denna ändelse i sig markerar satsdelsfunktion kan vokalens syntaktiska markering tidigare gå förlorad (jfr t.ex. Larsson 2004:78–79). Önskvärt hade varit att sådana belägg behandlats separat i faktorgruppen SATSDELSFUNKTION (se avsnitt 4.2), men då antalet belägg för en sådan typ av behandling varit för få har detta lämnats därhän.

I enlighet med dessa principer ingår alltså exempel 2a) i de analyserade beläggen där ordet *humle* står som efterled i en sammansättning, men inte 2b) och 2c), där orden *flotta* och *våda* står som attribut med genitiv-*s* respektive som förled i en sammansättning.

2a) Hempter man **willehumbla** a bya almenningiom [...] (ur Kristoffers Landslag)

2b) [...] och gjorde berettelse om **flottans** tilståndh [...] (ur Haqvin Spegels dagbok)

2c) Blef een stor deel utaf Calmar stadh förbrendt genom **wådeeld**. (ur Haqvins Spegels dagbok)

Trots att excerperingen enbart i vissa fall har varit möjlig att göra via ett konkordansprogram, föreligger huvudsakligen samma principer för både den manuella och den maskinella excerperingen. Den enda skillnaden ligger i att den manuella har avbrutits vid sidan för det 50:e belägget. En strävan har varit att varje text skall representeras av mellan 50 och 100

belägg. Då detta antal inte alltid uppnåtts, har om möjligt en komplettering förekommit, där en text med samma utomspråkliga faktorer (se avsnitt 4.2) excerperats för att skapa en jämnare fördelning av texter från olika genrer och platser inom en tidsperiod. Den digitala excerperingen har gjorts med hjälp av konkordansprogrammet *Antconc 3.2.4 för Windows* (se t.ex. Berglund Prytz 2008 för vidare information om Antconc).

3.3 Källmaterialet

Den religiösa prosan representeras av följande texter: *Sjärens kloster* (ca 1480, FT), *Gustav Vasas Bibel*⁵ (1541, FT) och Johan Qvirsfelds *Himmelska örtagårdssällskap* (1756, FT). Tidigare forskning har visat att kasusböjningen kvarstår längre i denna typ av texter (se avsnitt 2.1), och genrens konservativa benägenhet i fråga om ordböjning är tydlig (se t.ex. Wessén 1968:186). Nämnas kan också att *Gustav Vasas Bibel* genom sitt stora inflytande onekligen haft en normerande funktion för det svenska språket i allmänhet (se t.ex. Wollin 1991). Samtliga texter kan med sin tydliga koppling till Mälardalen och – i *Sjärens klostrets fall* – Finland, sägas vara av nordöstligt ursprung (Hirvonen 1987:59, 61, 156).

Två texter kan lätteligen klassificeras som lagspråk: *Konung Kristoffers landslag* (1442, FT) och *Svea rikets lag*⁶ (1736, FT). Ett intressant faktum är att det i svensk språkhistoria inte existerar något egentligt lagspråk emellan dessa två texter; *Kristoffers landslag* tillämpades tills dess att *Svea rikets lag* stadsfästes 1736 (Hirvonen 1987:169). Genom sin långa livslängd torde texterna även kunna ha haft en viss mönsterbildande effekt. Lagarnas författare har varit flera och härstammat från olika delar av landet, men har som utgående från huvudstaden klassificerats som nordöstliga (se t.ex. Wendt 1997:14–16 för beskrivning av *Kristoffers landslags* ursprung).

Av texter som kan benämnas kansliprosa ingår följande i undersökningen: *Jönköping stads tänkebok 1458–1548*,⁷ *Arboga stads tänkebok 1534–1569*,⁸ *Stockholm stads tänkebok 1553–1567*,⁹ *Stockholm stads tänkebok 1633*,¹⁰ *Jönköpings smedämbetes tänkebok 1643–1657*,¹¹ och *Halmstad domböcker 1681–1683*¹². Tänkeböckerna har förts av olika stadsskrivare och är inte alltid okomplicerade att författarbestämma, men definieras geografiskt genom sin

⁵ Marcusevangeliet, Lukasevangeliet och Apostlagärningarna är excerperade. Om inte annat anges är i övriga fall hela texten excerperad. Hädanefter förkortad GVB.

⁶ Missgärningsbalken och giftermålsbalken är excerperade.

⁷ Åren 1525–1548 är excerperade. Hädanefter förkortad JST 1525–1548.

⁸ Åren 1540–1555 är excerperade. Hädanefter förkortad AST 1540–1555.

⁹ Sidorna t.o.m. 27/8 1554 är excerperade. Hädanefter förkortad SST 1553–1554.

¹⁰ Sidorna t.o.m. 8/8 är excerperade. Hädanefter förkortad SST 1633.

¹¹ Hädanefter förkortad JSmT 1643–1657.

¹² Sidorna t.o.m. 8/8 1682 är excerperade.

tillkomstort. Språket sägs ofta utgöra en blandning av mer formelartade uttryck och mer vardagligt språkbruk och står alltså i kontrast mot både religiösa texter, lagspråk och annan profan prosa (se t.ex. Moberg 1989:21ff.).

Resterande texter som ingår i undersökningen går samtliga under benämningen övrig profan prosa. Av skönlitterär eller underhållande karaktär kan sägas vara följande: *Sagan om Didrik af Bern*¹³ (ca 1500, FT), Peder Swarts *Konung Gustaf I:s krönika* (ca 1560), Samuel Columbus *Roo-mål eller Mål-Roo* (ca 1675) och Olof Dalins *Then swänska Argus*¹⁴ (1732–1734). Även om dessa verk delvis förenas genom sitt syfte vore det en grov förenkling att beskriva de som en enhetlig texttyp. Troligare är att de innehåller vitt skilda stilarter, som likväl kan antas vara något mindre formelbundna och arkaiserande än t.ex. lagspråk och religiös prosa (se t.ex. Larsson 2004:36–37 angående *Konung Gustaf I:s krönika* och *Roo-mål*, Widmark 1996 angående *Then swänska Argus*). *Didrik av Bern* och Peder Swart har kopplingar till Mälardalen, Columbus till Dalarna och Uppland; dessa tre är således av nordöstligt ursprung (Hirvonen 1987:63, 165, 167). Dalin härstammade från Halland men verkade sedan 20-årsaldern i Stockholm (Widmark 1996:111).

Tre texter i den övriga profana prosan är av mer privat karaktär: Agneta Horns *Beskrivning över min vandringstid* (ca 1657, FT), Johan Ekebladhs *brev till brodern Claes Ekeblad 1639–1655* och Haqvin Spegels *Dagbok* (ca 1680, FT). Horn och Ekeblad var av adligt ursprung, och de självbiografiska texterna torde alltså kunna avspegla de högre ståndens språkbruk på 1600-talet. Detta gäller antagligen även Spegel, hovpredikant och senare ärkebiskop (Hirvonen 1987:157, 162, 163–64). Horn har en tydlig koppling till Stockholm och Mälardalen, medan Ekeblad och Spegel var från Västergötland respektive Småland/Blekinge, men verksamma i Stockholm och Uppland i vuxen ålder (*ibid.*).

Slutligen återfinns två texter som närmast torde benämnas sakprosa: Peder Månssons *Bondakonst* (ca 1510, FT) och Pehr Högströms *Beskrifning öfwer de til Sweriges krona lydande lapmarker* (1747, FT). Som titeln antyder har Högström koppling till norra Sverige. Månson härstammade från Jönköping och var sedan verksam i bland annat Vadstena kloster (Nordling 2001:49–50).

¹³ Hand A ur Hyltén-Cavallius' (1850–1854) utgåva är exciperad. Originalhandskriften är tillkommen ca 1450 (Hirvonen 1987:63).

¹⁴ Nr. I–XXXIII är exciperade.

4 Metod

I detta avsnitt presenterar jag undersökningens metod och vad som ligger bakom detta val. I avsnittets första del ges en introduktion till vad en variationslingvistisk studie innebär. I den andra delen presenteras de faktorgrupper som är analysen grundval. I avsnittets sista del ges en koncentrerad beskrivning av det språkvetenskapliga statistikprogram som använts för att bedöma de olika faktorgruppernas inverkan på variantväxlingen *-e/-a*.

4.1 Metod och teori

Undersökningens metod är kvantitativ och variationslingvistisk, och har sin grund i de språksociologiska undersökningar som under 1960-talet började använda sig av statistiska angreppssätt för att studera språklig variation (se Tagliamonte 2006:129–130, 2012:122–123). Det övergripande syftet med denna metod är att förstå hur en språklig variationsmöjlighet påverkas av olika faktorer när det kommer till vilken variant som realiseras (Tagliamonte 2012:121). Vidare kan dessa faktorer vara av antingen inom- eller utomspråklig karaktär. Var denna distinktion skall dras är delvis relativt (se t.ex. Håkansson 2008:30–31), men torde i denna undersökning kunna göras emellan faktorer som är definierade i och med vilken text ett belägg förekommer i, och de som kräver att ett belägg betraktas inuti texten för att adekvat analyseras.

I ett teoretiskt perspektiv kan denna metod sägas vara en konsekvens av de antaganden om språkförändring som framfördes av Weinreich et al. (1968:187–188) (Tagliamonte 2006:129–130). Deras empiriska iakttagelser om språklig variation, resulterade i begreppet ”orderly heterogeneity” (se 1968:100–101), vilket syftar på att variationen inte är slumpässig, utan uppvisar struktur utifrån olika faktorer inverkan på en variationsmöjlighet. Weinreich et al. (1968:188) betonar även att en förändringsprocess styrs av både inom- och utomspråkliga faktorer. Dessa grundläggande tankar om fenomenet språkförändring kan betraktas som undersökningens teoretiska utgångspunkter.

I statistiska termer innebär tillvägagångssättet att ändelsevokalerna *-e/-a* kan betraktas som en kvalitativ, beroende variabel, vars värde antas ha samband med olika oberoende variabler; undersökningens faktorgrupper¹⁵ (se t.ex. Rosengren & Arvidson 2002:185–189). Som exempel innebär detta för min studie att den beroende variabeln med hög sannolikhet

¹⁵ Faktorgrupp används som beteckning för olika faktorer som ingår i samma överordnade språkliga kontext. Faktor används även som ett allmänt ord för att påtala hur variationen styrs av olika språkliga förhållanden (se Tagliamonte 2012:122–123 för kommentar om detta).

påverkas av den oberoende variabeln/faktorgruppen SATSDELSFUNKTION innan kasussystemets upplösning, eftersom de två potentiella faktorerna *subjekt* och *reaktion* styrde *-e* respektive *-a*.

Eftersom valet av faktorgrupper definierar vad undersökningen kan säga om bakomliggande orsaker till ändelsevariationen kan detta övervägande vara en kritisk punkt. Jag gör inte anspråk på att ha uttömt alla. Det kan inte uteslutas att någon typ av språklig kontext som under förändringsprocessen har haft en styrande effekt på ändelsevariationen saknas. Dessutom torde vissa uppdelningar av faktorer inom gruppen kunna göras än mer nyanserat, men då analysen kräver ett visst antal ingående belägg har ibland två potentiella faktorer fått slås samman till en. Av denna anledning ingår t.ex. genren lagspråk i faktorn *övrig profan prosa*, trots att en undersökning med något fler belägg troligen betraktat genren lagspråk som en självständig faktor. De identifierade faktorgrupperna härrör i huvudsak från tidigare forskning och bör således kunna sättas i relation till denna, samtidigt som jag i undersökningen strävar efter att mer ingående förstå de villkor inom vilka variationen existerar och således är verksamma i förändringsprocessen.

4.2 Identifikation och behandling av faktorgrupper

Undersökningens utomspråkliga faktorgrupper, förutom tidsperioden,¹⁶ representeras av textens GENRE och författarens GEOGRAFISKA HEMVIST. Dessa motiveras av den tidigare forskningen (se avsnitt 2.2). Som beskrivits i materialavsnittet är de ingående texterna av skilda karaktärer. För att kunna genomföra en variationsanalys har i faktorgruppen GENRE faktorerna *religiös prosa*, *kansliprosa* och *övrig profan prosa*¹⁷ urskilts. Då texterna som representerar *övrig profan prosa* kan vara tämligen olika är en medvetenhet om vilka texter som genererar de olika resultaten av högsta vikt. Faktorgruppen GEOGRAFISK HEMVIST består av faktorerna *nordöstlig* och *sydvästlig* (se avsnitt 2.3 för angiven dialektgräns). Inte heller i detta fall är uppdelningen helt oproblematiserad, då vissa av författarna av sydvästligt ursprung under vuxen ålder verkat i Mälardalen (se avsnitt 3.3). Dessa får likväl representera faktorn *sydvästlig*, om än med en ständig medvetenhet att detta kan påverka resultatet.

De inomspråkliga faktorgrupperna består av SATSDELSFUNKTION, BESTÄMDHET, SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENNS. Faktorgruppen SATSDELSFUNKTION omfattar

¹⁶ Tidsperiod kan rimligen ses som en essentiell faktorgrupp, då jag intresserar mig för hur ändelsevokalens variation förändras över tid. VARBRUL-analysen är emellertid gjord på de fyra tidsperioderna i sig för att se hur faktorgruppernas inverkan förändras.

¹⁷ I redovisningen av resultatet benämns *övrig profan prosa* för enkelhetens skull som *profan prosa*. Även kansliprosa är av profan karaktär, men ingår alltså inte i *profan prosa*.

faktorerna *subjekt*, *objekt/adverbial* och *reaktion*¹⁸ och är rimligen fundamental, då syntaktisk funktion ursprungligen var avgörande för olika kasusformer. I syfte att undersöka om variationen ter sig annorlunda i en prepositionsstyrd fras än en adverbial eller verbstyrd har en distinktion gjorts mellan de två sista faktorerna. Faktorgruppen BESTÄMDHET motiveras av tidigare forsknings påstående (se avsnitt 2.3) att ord som står i bestämd form har en högre benägenhet till *-e*, och är fördelad på faktorerna *bestämd* och *obestämd*.

Faktorgrupperna SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENNS är båda av mer svårdefinierad karaktär. Bägge kräver en klassificering som riskerar att bli relativt godtycklig. Ståhle (1979:210–212) har emellertid gjort ett väl motiverat försök att klassificera orden i enlighet med dessa faktorgrupper. Undersökningen följer hans upplägg så långt det är möjligt, även om variationsanalysen ibland kräver en något grövre uppdelning. I faktorgruppen SEMANTISK KATEGORI urskiljs faktorerna *abstrakt*, *konkret*, *terrängbeteckning* och *övriga*. Till gruppen *övriga* har dels ord som torde finnas någonstans emellan *abstrakt* och *konkret* förts, t.ex. *låga* eller *skugga*, dels ord där två denotativa betydelser förekommer i undersökningen, t.ex. *mosse/mossa*. *Terrängbeteckning* urskiljs då Ståhle (1979:205, 211) menar att denna typ av ord har extra hög benägenhet till *-e* under 1600-1700-talet. Faktorgruppen PLURALFREKVENNS¹⁹ representeras av faktorerna *lågfrekvent*, *medelfrekvent*, *högfrekvent* och *varierande*. Till faktorn *varierande* har förts ord med två denotativa betydelser, då pluralfrekvensen torde bero på vilken betydelse som avses, t.ex. *ande/anda*. Då uppdelningen likväl är svårgjord kräver de två sistnämnda faktorgrupperna stor genomskinlighet, och ordens faktortillhörigheter redovisas därför i bilaga 1.

I enlighet med denna uppdelning kan nu följande två belägg kategoriseras som exempel:

3a) [...] ty hade Konungen icke liten **wonda** för än han kunde stilla thet buldret. (ur Peder Swarts Krönika)

3b) [...] ther wy då finge skruffua wth honum med en **staka**. (ur Johan Ekeblads Brev)

I 3a) och 3b) utgörs ändelsevokalen av *-a*, som i båda fall blir värdet på den beroende variabeln. Bägge har kategoriserats som *övrig profan prosa*, vilken blir deras faktortillhörighet i faktorgruppen GENRE. Då Swart har kopplingar till Mälardalen och Ekeblad härstammar från Västergötland, definieras beläggen som *nordöstlig* respektive *sydvästlig* i faktorgruppen GEOGRAFISK HEMVIST (se avsnitt 3.3). I Swarts fall står det aktuella

¹⁸ I subjekt inkluderas även subjektspredikativ, och i de enstaka fall där ett ord förekommit i attributställning utan genitiv-s, finns det med under objekt/ADVL.

¹⁹ Med pluralfrekvens avses alltså hur pass vanligt förekommande ordet kan antas vara i pluralform. Begreppet kan ses som synonymt med benägenhet till plural.

belägget som *objekt* och i *obestämd* form; ordet vånda klassificeras som *abstrakt* och *lågfrekvent* i faktorgrupperna SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENNS. I Ekeblads fall rör det sig om ett belägg i *rektion* och *obestämd* form, och på grund av ordet *stake* kategoriseras belägget som *konkret* och *högfrekvent*.

4.3 Variationsanalysen

För att statistiskt analysera faktorernas påverkan på ändelsevokalens variation har jag genomfört en så kallad Variable Rules Analysis (förkortat VARBRUL²⁰) på mitt material. VARBRUL som statistiskt redskap växte fram på 1970-talet och var en följd av den metod som bland annat Labov använde sig av i studiet av språklig variation (Tagliamonte 2006:129–130). Ursprungligen skapat för sociolingvistiskt inriktade studier har det på senare tid applicerats även på språkhistoriskt material. Inom nordistiken har metoden t.ex. använts av Sundgren (2002) som undersökt morfologisk variation och förändring i sörmländskt talspråk, och i språkhistoriskt syfte av Håkansson (2008) för studier av subjektlösa satser i fornsvenska.

Det grundläggande syftet med VARBRUL är att bedöma vilka faktorgrupper som har en statistiskt signifikant påverkan på den beroende variabelns variation. Detta görs genom en så kallad step up/step down-analys, där programmet försöker hitta den *kombination* av olika faktorgrupper som ger högst utslag i signifikansen. Först utgår programmet ifrån den faktorgrupp som ensam har störst påverkan på resultatet, och lägger sedan till de andra faktorgrupperna för att se om signifikansen ökar (step up). När kombinationen av grupper med högst signifikans hittats görs det omvända. VARBRUL utgår från samtliga faktorgrupper, men försöker i stället att öka signifikansen genom att reducera antalet grupper (step down). I normala fall är den utvalda kombinationen vid en step up-analys identisk med den vid step down (se Tagliamonte 2006:140–144). För att undvika att bedöma slumpmässiga mönster som signifikanta utgår VARBRUL ifrån en nollhypotes (the null hypothesis). Detta innebär att samtliga faktorgrupper först antas vara beroende av slumpen. Om resultatet tyder på att detta kan falsifieras med 95 % sannolikhet förkastas nollhypotesen. Risken att mina resultat beror på slumpen beräknas således vara mindre än 5 % (Tagliamonte 2006:131–132, se även Håkansson 2008:108–109).

I samband med analysen räknar programmet ut ett *sannolikhetsvärde* (probability eller factor weight) för de olika faktorerna. Detta värde befinner sig mellan 0 och 1, och visar den inverkan en faktor antas ha på den beroende variabeln. Ju närmre siffran 1 en faktor befinner

²⁰ Jag har i undersökningen använt mig av programmet *Goldvarb X* (Sankoff, Tagliamonte & Smith 2005).

sig, desto högre sannolikhet att faktorn gynnar en viss variant, och vice versa (Tagliamonte 2006:145). Vanligtvis betyder detta att ett värde över 0.5 gynnar varianten, men då denna siffra är relativ bör även de andra faktorernas värde i gruppen beaktas (*ibid.*). Då jag har valt *a*-ändelse som utgångspunkt för analysen, står ett högre värde för påverkan till fördel för *-a*, medan ett lägre står för påverkan till fördel för *-e*. För att sedan fastställa vilka faktorer som har störst påverkan på variantväxlingen bedöms *spännvidden* (range). Detta görs genom att det högsta sannolikhetsvärdet subtraheras med det lägsta inom en faktorgrupp (Tagliamonte 2006:251). En hög spännvidd indikerar således att olika faktorer inom en faktorgrupp styr mot *-a* respektive *-e*, medan en låg tyder på att inverkan är försumbar. Vanligen innebär även detta att faktorgrupperna med hög spännvidd ingår i den kombination som bedöms som mest signifikant vid step up/step down-analysen.

Det bör slutligen framhållas att VARBRUL enbart bör ses som ett verktyg för vidare analys (se Tagliamonte 2012:131 för kommentar om detta). Ett högt eller lågt sannolikhetsvärde kräver rimligen en relevant tolkning för att ha ett förklaringsvärde, och mer svårtolkade och osäkra resultat kräver ett kritiskt förhållningssätt. Även om en faktorgrupp bedöms ha signifikant inverkan på ändelsevariationen föreligger ibland möjligheten att detta kan bero på interaktion mellan faktorgrupperna, eller att resultatet utgår från ett alltför begränsat empiriskt material. Med detta i medvetande torde VARBRUL vara ett lämpligt verktyg för att frilägga de faktorer som varit verksamma i den förändringsprocess som de svaga maskulina substantiven i äldre svenskan genomgår.

5 Resultat

I detta avsnitt presenterar jag undersökningens resultat. Först visar jag på hur det kvantitativa förhållandet mellan *-e/-a* varierar med tiden: dels inom texterna, dels i de tio mest högfrekventa orden. I den andra delen redovisas variationen inom tidsperioderna med en tillhörande VARBRUL-analys. I den sista delen uppställs faktorernas föränderliga påverkan på ändelsevariationen *-e/-a*.

5.1 Variantväxlingen över tid

I tabell 2 visas andelen *a*-ändelser i svaga maskulina substantiv hos de i undersökningen ingående texterna. Totalt sett ingår 883 belägg i undersökningen, varav 663 har ändelsevokalen *-a*. Då texterna är ordnade kronologiskt framgår även den relativa frekvensens förändring över tid.

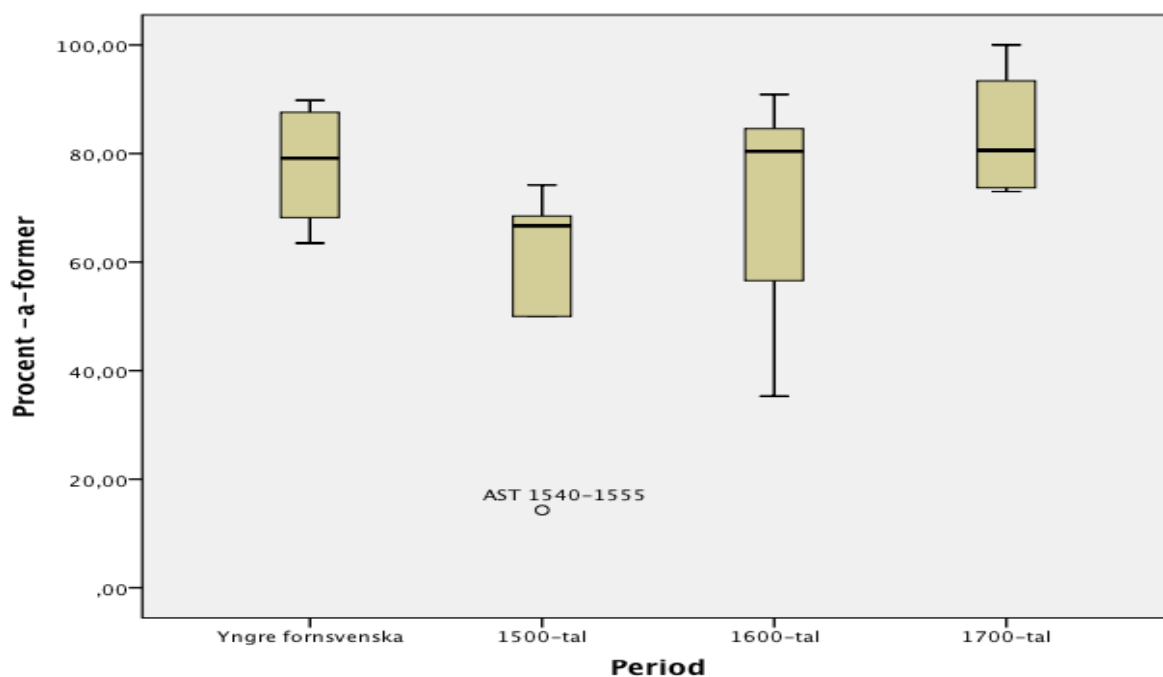
Tabell 2. Svaga maskulina substantivs ändelsevariation inom texterna.

Text	-a/tot	-a %	År
Kristoffers Landslag	53/59	89.8 %	1442
Sjärens Kloster	40/63	63.5 %	ca 1480
Didrik av Bern	35/41	85.4 %	ca 1500
Bondakonst	35/48	72.9 %	ca 1510
JST 1525–1548	13/19	68.5 %	1525–1548
GVB	42/63	66.7 %	1541
AST 1540–1555	2/14	14.3 %	1540–1555
SST 1553–1554	25/50	50.0 %	1553
Peder Swarts krönika	46/62	74.2 %	ca 1560
SST 1633	41/51	80.4 %	1633
JSmT 1643–1657	6/17	35.3 %	1643–1657
Johan Ekedals brev	30/41	73.2 %	1649–1655 ²¹
Agneta Horn	33/39	84.6 %	ca 1657
Samuel Columbus	33/39	84.6 %	ca 1675
Haqvin Spegel	40/44	90.9 %	ca 1680
Halmstad dombok 1681–1682	8/20	40.0 %	1681–1682
Then swänska Argus	79/91	86.8 %	1732–1734
Svea rikets lag	46/46	100 %	1734
Högström lappmarker	29/39	74.4 %	1747
Himmelska örtagård	27/37	73.0 %	1756
Medelvärde	–	70.4 %	–

I genomsnitt är andelen *-a* 70.4 % i texterna, vilket tyder på att den från början oblika formen är dominerande i stora delar av undersökningen. Endast fyra texter har former på *-e* i 50 % av fallen eller mer: *AST 1540–1555*, *SST 1553–1554*, *JSmT 1643–1657* och *Halmstad dombok 1681–1682*. Samtliga befinner sig inom genren kansliprosa, och tre är av sydvästligt ursprung. Att variationen delvis är betingad av utomspråkliga faktorer under 1500- och 1600-talet tycks således rimligt. Likväl kan noteras att texter av sydvästliga författare inte nödvändigtvis innebär hög andel *-e*. Haqvin Spegel och Olof Dalin tycks snarast ha högre andel *-a* i jämförelse med tids- och genremässigt liknande alster. Av tabellen framgår även att den kronologiska utvecklingen är långtifrån entydig. Andelen *-a* kan variera kraftigt mellan texter som är nära varandra ur ett tidsperspektiv. Att detta är ett resultat av texternas varierande karaktär är möjligt. Om tydliga spridningskriterier uppfylls, torde den kronologiska utvecklingen bli mer mångfacetterad.

²¹ Åren 1639–1648 omfattas endast av två brev, och däri förekommer inga belägg.

För en tydligare överblick av hur andelen *-e/-a* fördelar sig i undersökningen visas i figur 1 spridningen i andelen *a*-former mellan olika texter under de fyra tidsperioderna. Ytterpunkterna på skalorna (streck eller ring) representerar det högsta respektive lägsta värdet som en enskild text uppvisar för varje tidsperiod.

Figur 1. Den procentuella spridningen av *-a* i texter och tidsperioder

Resultatet visar att andelen *-a* sjunker märkbart från yngre fornsvenska till 1500-talet. Under 1600-talet är denna tendens försvunnen och istället tycks en successiv övergång till ändelse på *-a* vara ett faktum. Eftersom texter med koppling till de högre stånden och/eller Mälardalen har en hög andel *-a*, ter det sig som en möjlighet att en regional-social norm här börjar göra sig gällande (se avsnitt 2.1, 2.3). Under 1700-talet tycks denna tendens omfatta samtliga texter, möjligen i samband med skriftspråkets standardisering (se avsnitt 2.1). I *Svea rikets lag* existerar ingen variation. Den största spännvidden texter emellan inom en tidsperiod återfinns under 1500- och 1600-talet. De olika texternas procentuella värden är där mycket olika, även om detta under 1500-talet fr.a. beror på *AST 1540-1555*:s mycket låga andel *-a*.

I tabell 3 visas hur ändelsevariationen fördelar sig på de totalt sett tio mest högfrekventa orden i undersökningen. Som synes präglas framförallt de två första perioderna av att den totala procentandelen skiljer sig från medelvärdet på grund av vissa mycket högfrekventa ord. Trots undersökningens excerperingsprinciper (se avsnitt 3.2) utgör *vilja*, *skada*, *ände/ända* och *timme* 322 av undersökningens 883 belägg, alltså 36,5 %. Att andelen *-e/-a*, både i olika texter och i undersökningen som helhet, kan vara beroende av vilka ord som har en hög

frekvens är således tydligt. Av de olika faktorgrupperna torde SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENNS löpa särskild risk att präglas av högfrekventa ord. Om inte *vilja* och *skada* – som bägge ingår i faktorerna *abstrakt* och *lågfrekvent* – uppvisar samma tendenser som övriga ord i respektive grupper riskerar detta att påverka den statistiska analysen.

Tabell 3. Andelen -a hos de tio orden med högst frekvens.

Ord	Yngre fornsvenska	1500-tal	1600-tal	1700-tal	Totalt
Vilja	29/30	8/30	21/29	18/20	76/109
Skada	26/31	10/18	31/35	16/16	83/100
Ände/Ända	8/10	7/14	20/26	9/10	44/60
Timme	19/24	6/6	15/18	5/5	45/53
Ande/Anda	5/7	4/6	5/9	9/15	23/37
Fara	0	6/8	16/16	11/11	33/35
Tanke	4/5	0/5	3/4	12/12	19/26
Skugga	3/6	2/2	6/6	10/11	21/25
Räddhåga	0/5	5/8	6/6	5/5	16/24
Holme	2/4	10/11	1/8	1/1	14/24
Tot %	78.7 %	53.7 %	79.0 %	90.5 %	75.9 %
Medelvärde	65.7 %	62.7 %	76.4 %	93.1 %	75.0 %

Av detta framgår även att olika ord tycks följa olika kronologiska mönster. Som ett träffande exempel kan nämnas *vilja* och *holme*. Bägge har gemensamt att det mellan 1500- och 1600-talet föreligger en tydlig frekvensförskjutning. I *viljas* fall från -e till -a, men för *holme* råder motsatt förhållande. Hur det skall tolkas är inte givet på förhand, men torde likväl implicera en förändring i olika faktorerers påverkan tidsperioderna emellan. I övrigt kan det konstateras att flertalet ord på ett tydligt sätt förekommer med både -a och -e under de tre första tidsperioderna. Under 1700-talet har dock samtliga ord utom *ande/anda* nästan uteslutande former på -a. Ytterligare kopplingar till den regional-sociala normen och skriftspråkets standardisering låter sig således göra då utvecklingen entydigt tycks gå mot det nordöstliga -a. Det bör dock betonas att förändringsprocessen inte tycks ha nått sitt slut i samtliga ord. Orden *tanke* och *timme* förekommer under 1700-talet enbart på -a. Om än vissa tendenser går att urskönja i dessa resultat kvarstår grundläggande frågor om variationens villkor att besvara. För att kunna uppfylla uppsatsens syfte och besvara frågan om vad som egentligen föranleder valet av ändelse, är en analys av möjliga faktorer av hög relevans.

5.2 Variantväxlingen i tidsperioderna

I följande del redovisas variationen inom de fyra tidsperioderna efter kronologisk ordning. Resultatet utgår från de identifierade faktorerna, med en tillhörande VARBRUL-analys.

5.2.1 Yngre fornsvenska

Av tabell 4 framgår att kasussystemet i huvudsak styr ändelsevariationen under den yngre fornsvenskan.

Tabell 4. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation i yngre fornsvenska.

Faktorgrupp	Faktor	-a/tot	% -a	Sannolikhetsvärde	Signifikant spännvidd
Geografisk hemvist	Nordöst	128/163	78.5 %	(0.504)	–
	Sydväst	35/48	72.9 %	(0.488)	
Genre	Profan prosa	123/148	83.1 %	(0.481)	–
	Religiös prosa	40/63	63.5 %	(0.544)	
Satsdelsfunktion	Subjekt	4/47	8.5 %	0.011	80
	Objekt/ADVL	77/79	97.5 %	0.815	
	Rektion	82/85	91.5 %	0.757	
Bestämmdhet	Bestämd	35/52	67.3 %	(0.458)	–
	Obestämd	128/159	80.5 %	(0.514)	
Semantisk kategori	Abstrakt	84/103	81.6 %	(0.477)	–
	Konkret	27/37	73.0 %	(0.459)	
	Terrängbet.	6/9	66.7 %	(0.460)	
	Övrig	46/62	74.2 %	(0.569)	
Pluralfrekvens	Lågfrekvent	91/115	79.1 %	(0.447)	–
	Medelfrekvent	27/38	71.1 %	(0.517)	
	Högfrekvent	32/41	78.0 %	(0.659)	
	Varierande	13/17	76.5 %	(0.430)	

Den enda signifikanta faktorgruppen under yngre fornsvenska är SATSDELSFUNKTION. Spännvidden är synnerligen hög och visar tydligt på ändelsernas funktion. De anomalier som förekommer är få och består både av *a*-form i *subjekt* och *e*-form i *objekt/ADVL* och *rektion*. I fråga om i vilken text avvikelserna förekommer, så visar en närmre iakttagelse av beläggen i sitt sammanhang att en början till kasusdistinktionens upplösning går att urskönja i *Didrik av Bern*, där hela sju av de totalt nio avvikande fallen återfinns.

De övriga faktorgrupperna visar snarast på en relativt jämn fördelning mellan formerna. Abstrakta ord tycks visserligen stå något oftare i oblik form, men då ordet vilja 29 av 30 gånger (som visats i tabell 3) står i *a*-form, påverkar detta fördelningen. Snarast tyder resultatet på att samtliga ordtyper har en klar benägenhet att förekomma i satsdel som tar oblik form. Ändelse på *-e* förefaller vara vanligare i bestämd form och religiös prosa, men sannolikhetsvärdet är långt ifrån signifikant. Faktorgruppen PLURALFREKVENNS uppvisar den näst största spännvidden, där en högre frekvens tycks tyda på något högre andel *-a*, men även här visar VARBRUL-analysen på att denna skillnad inte är statistiskt signifikant. Resultatet framstår alltså som entydigt: av de identifierade faktorgrupperna har endast SATSDELSFUNKTION en reell påverkan på ändelsevariationen i yngre fornsvenska.

5.2.2 1500-talet

Under 1500-talet kvarstår faktorgruppen SATSDELSFUNKTION som den mest signifikanta, samtidigt som en substantivböjning i förändring kan urskönjas i tabell 5.

Tabell 5. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation under 1500-talet.

Faktorgrupp	Faktor	<i>-a</i> /tot	% <i>-a</i>	Sannolikhetsvärde	Signifikant spännvidd
Geografisk hemvist	Nordöst	113/175	64.6 %	(0.497)	–
	Sydväst	15/33	45.5 %	(0.518)	
Genre	Profan prosa	46/62	74.2%	0.618	62
	Religiös prosa	42/63	66.7 %	0.809	
	Kansliprosa	43/83	48.2 %	0.189	
Satsdelsfunktion	Subjekt	3/32	8.6 %	0.016	70
	Objekt/ADVL	49/66	74.2 %	0.718	
	Rektion	76/107	71.0 %	0.683	
Bestämmdhet	Bestämd	39/57	68.4 %	0.311	26
	Obestämd	89/151	58.9 %	0.575	
Semantisk kategori	Abstrakt	32/76	42.1 %	0.228	66
	Konkret	37/51	72.5 %	0.624	
	Terrängbet.	16/20	80.0 %	0.888	
	Övrig	43/61	70.5 %	0.604	
Pluralfrekvens	Lågfrekvent	59/106	55.7 %	(0.583)	–
	Medelfrekvent	42/59	71.2 %	(0.512)	
	Högfrekvent	16/23	69.6 %	(0.444)	
	Varierande	11/20	55.0 %	(0.158)	

Anmärkningsvärt är att *-e* behåller sin plats i subjeksposition, samtidigt som den även har börjat användas i andra satsdelar, aningen mer frekvent i rektion än objekt/ADVL. Variationen tycks även bero på faktorgruppen GENRE, som endast har en lite lägre spännvidd än SATSDELSFUNKTION, 70 respektive 60. Förklaringen tycks ligga i att vissa texter mer genomgående applicerar kasusdistinktionen. I de excerperade bibeltexterna är oppositionen nominativ/oblik absolut. Trots en högre andel *-a* i den profana prosan, bedöms sannolikheten att styra *e*-ändelse högre än i den religiösa prosan, vilket tyder på att *e*-form förekommer även i rektion eller objekt/ADVL. I kansliprosan är förändringen påtaglig; *-e* används frekvent även i satsdelar som tidigare tagit oblik form. Den ursprungliga distinktionen förlorar sitt värde tidigare i vissa texter än andra, men även i dessa lever faktorgruppen SATSDELSFUNKTION kvar som regulator för ändelsevariationen.

En hög spännvidd innehar också faktorgruppen SEMANTISK KATEGORI, och delvis emot tidigare forskning (se avsnitt 2.3) tyder resultatet på att abstrakta substantiv mer frekvent antar *e*-form. Visserligen påverkas resultatet av att ordet *vilja* förekommer i *-e* 22/30 gånger (se tabell 3). En viss snedfördelning av olika typer av belägg måste således konstateras. Men även om ordet *vilja* elimineras är skillnaden mellan abstrakter och övriga faktorer påtaglig. Vari detta har sin förklaring är svårt att fastställa. Möjligt är att abstrakter antingen är relativt högfrekventa i subjeksposition, eller relativt högfrekventa i faktorn *kansliprosa*. VARBRUL-analysen antyder dock att detta inte ensamt kan förklara skillnaden. Konkreta och terrängbetecknande substantiv tycks i högre grad än abstrakter bevara kasusdistinktionen.

Trots att ord i bestämd form procentuellt sett har en högre frekvens på *-a*, bedöms de ha en viss inverkan på *e*-form. I vilken mån detta resultat kan ha påverkats av interaktion med andra faktorgrupper är oklart. Visserligen bedöms inverkan som signifikant, men det tvetydiga resultatet och den låga spännvidden medför att inga direkta slutsatser låter sig göras. Faktorgrupperna PLURALFREKVENNS och GEOGRAFISK HEMVIST bedöms inte som signifikanta. Vad beträffar faktorgruppen GEOGRAFISK HEMVIST bör dock resultatet ses med viss skepsis. Faktorn *sydvästlig* innehåller blott 33 belägg, och i vilken mån dessa kan ses som representativa för det antagna dialektområdet är klart diskutabelt. Rimligare är att konstatera att en eventuell skillnad i alla fall inte är påvisad.

5.2.3 1600-talet

Att en genomgripande förändring i variationens villkor har skett mellan 1500-talet och 1600-talet framgår av tabell 6, där samtliga faktorgrupper tycks ha en signifikant påverkan variantväxlingen.

Tabell 6. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation under 1600-talet.

Faktorgrupp	Faktor	-a/tot	% -a	Sannolikhetsvärde	Signifikant spännvidd
Geografisk hemvist	Nordöst	107/129	82.9 %	0.682	37
	Sydväst	84/122	68.9 %	0.309	
Genre	Profan prosa	136/163	83.4 %	0.668	45
	Kansliprosa	55/88	62.5 %	0.215	
Satsdelsfunktion	Subjekt	24/34	70.6 %	0.186	44
	Objekt/ADVL	64/76	84.2 %	0.621	
	Rektion	103/141	73.0 %	0.523	
Bestämmdhet	Bestämd	52/83	62.7 %	0.340	24
	Obestämd	139/168	82.7 %	0.581	
Semantisk kategori	Abstrakt	92/106	86.8 %	0.437	82
	Konkret	33/49	67.3 %	0.381	
	Terrängbet.	2/17	11.8 %	0.014	
	Övrig	64/79	81.0 %	0.831	
Pluralfrekvens	Lågfrekvent	109/124	87.9 %	0.745	69
	Medelfrekvent	33/55	60.0 %	0.530	
	Högfrekvent	25/36	69.4 %	0.270	
	Varierande	24/36	66.7 %	0.053	

Bilden som här framträder tycks avspegla en situation där *-a* tenderar att vinna mark på bekostnad av *-e*. Samtidigt är variationen påtaglig, och en mängd faktorer har inverkan på valet av ändelse. Generellt sett har texter av nordöstligt ursprung högre andel *-a*, men faktorgruppen GENRE tycks i högre grad vara signifikant. Eftersom 1600-talets övriga profana prosa representeras av texter med koppling till de högre stånden går även sociala dimensioner att urskönja. *JSmT 1643–1657* har t.ex. en mycket tydligare *e*-benägenhet än adelsmannen Johan Ekeblads *brev*, trots tydliga kopplingar i tid och rum. Snarlik blir en jämförelse mellan Haqvin Spegels *Dagbok* och *Halmstad dombok 1681–1682*, medan skillnaden framträder som mindre i den nordöstliga delen av landet (se även tabell 2). Den regional-sociala normen verkar således göra sig gällande.

Likväl är dessa utomspråkliga faktorer långtifrån absoluta. Faktorgruppen SATSDELSFUNKTION har inte helt förlorat sin inverkan, även om *a*-form ökat markant i subjektspostion. Dessutom är skillnaden mellan faktorerna *rektion* och *objekt/ADVL* större än i föregående århundrade; *objekt/ADVL* tycks ha en högre benägenhet att bevara det

ursprungliga *-a*. Faktorgruppen BESTÄMDHET är den med minst spännvidd; sambandet mellan bestämd form och *-e* är signifikant men långt ifrån genomgående.

De två faktorgrupper med högst spännvidd är SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENS. Som tidigare nämnts (se avsnitt 4.2), lider dessa av en viss osäkerhet i fråga om indelningen. Dessutom är interaktion mellan dessa grupper möjlig, då abstrakta ord generellt sett är vanliga i faktorn *lågfrekvent*, medan konkreter ofta bedömts vara antingen *medel-* eller *högfrekventa*. Det kan likväl konstateras att 1500-talets tendens att abstrakter skulle ha en högre benägenhet till *-e* än konkreter är borta. Förhållandet är ombytt, men skillnaden är marginell. Faktorgruppens ytterpunkter finns i stället hos *terrängbeteckning* och *övrig*. Trots att ord i faktorn *terrängbeteckning* är relativt sällsynta är det tydligt att dessa har en mycket hög benägenhet att anta *e*-ändelse. Faktorn *övrig* bedöms ha ett sannolikhetsvärde på 0.831, vilket avsevärt påverkar faktorgruppens spännvidd. Då dessa ord inte på samma sätt utgör en enhetlig kategori är slutsatsen att SEMANTISK KATEGORI innehar den största påverkan på ändelsevariationen förknippad med risker.

Även vid bedömningen av PLURALFREKVENS styrka som faktorgrupp föreligger som nämnt problematiska förhållande. Dock visar VARBRUL-analysen på tydlighet i sannolikhetsvärdena. Låg frekvens innebär hög sannolikhet till *-a*, medan hög frekvens innebär motsatt förhållande. Medelfrekventa ord befinner sig emellan, och sambandet blir på detta sätt konsekvent. Ju lägre pluralfrekvens, desto högre sannolikhet till *-a*. Ord inom faktorn *varierande* har lägst sannolikhetsvärde: endast 0.053. En möjlig förklaring till detta är att ord som sedan antagit både *e*-form och *a*-form nu har börjat separeras. En koppling mellan form och betydelse vid en närmre granskning av t.ex. *ande/anda* är dock inte genomgående i denna tidsperiod.

5.2.4 1700-talet

Det har redan konstaterats att variationen i vissa texter och hos de 10 mest högfrekventa orden tenderar att vara mindre under 1700-talet (se tabell 2 och 3). Av tabell 7 framgår att *a*-ändelse är övervägande i samtliga faktorer, både inom- och utomspråkliga.

Tabell 7. VARBRUL-analys av ordens ändelsevariation under 1700-talet.

Faktorgrupp	Faktor	-a/tot	% -a	Sannolikhetsvärde	Signifikant spännvidd
Geografisk hemvist	Nordöst	102/122	83.6 %	(0.494)	–
	Sydväst	79/91	86.8 %	(0.509)	
Genre	Profan prosa	154/176	87.5 %	(0.535)	–
	Religiös prosa	27/37	73.0 %	(0.340)	
Satsdelsfunktion	Subjekt	39/53	73.6 %	0.266	38
	Objekt/ADVL	50/55	90.9 %	0.641	
	Rektion	92/105	87.6 %	0.552	
Bestämmdhet	Bestämd	65/77	84.4 %	(0.493)	–
	Obestämd	116/136	85.3 %	(0.504)	
Semantisk kategori	Abstrakt	97/99	98.0 %	0.731	69
	Konkret	29/39	74.4 %	0.108	
	Terrängbet.	3/5	60.0 %	0.039	
	Övrig	52/70	74.3 %	0.498	
Pluralfrekvens	Lågfrekvent	112/117	95.7 %	0.651	56
	Medelfrekvent	31/38	81.6 %	0.650	
	Högfrekvent	19/23	82.6 %	0.347	
	Varierande	19/35	54.3 %	0.087	

Faktorgrupperna GENRE, GEOGRAFISK HEMVIST och BESTÄMDHET innehar ingen signifikant påverkan på ändelsevokalen, till skillnad från 1600-talet. Faktorgruppen GENRE lider dock av bristande spridning: den profana prosan representerar 176 av 213 belägg. I denna ingår även *Svea rikes lag*, och som visats i tabell 2 är detta den enda text i vilken ingen som helst variation förekommer. Huruvida detta skall tolkas som att en skillnad i genre skulle kunnat påvisas med en något mer nyanserad uppdelning är dock osäkert; i faktorgruppen SEMANTISK KATEGORI ingår hela 40 av textens 46 belägg i faktorn *abstrakt* som genomgående styr *-a*. I faktorgruppen GEOGRAFISK HEMVIST visar resultatet på något högre andel *-a* i den enda texten med sydvästligt koppling; Olof Dalins götiska ursprung går således inte att spåra via ändelsevariationen.

Anmärkningsvärt är att faktorgruppen SATSDELSFUNKTION fortfarande innehar signifikant påverkan. Mönstret är det samma som på 1600-talet: ord i subjeksposition kan fortfarande styra *-e*, medan objekt/ADVL i högre grad bevarar *a*-form än rektion. Beläggen i sitt sammanhang tyder på att detta främst är fallet i den religiösa prosan. Den ursprungliga

uppdelningen förefaller dock vara begränsad till ett fåtal ord, företrädesvis *vilja* och *ande/anda*. Det är tydligt att distinktionen till större delen har förlorat sitt värde, och faktorgruppen SATSDELSFUNKTIONENS påverkan på variationen tycks befinna sig i ett slutskede.

Återigen föreligger den högsta spännvidden hos faktorgrupperna PLURALFREKVENNS och SEMANTISK KATEGORI. Det finns nu – för första gången – ett uttryckligt samband emellan abstrakta ord på *-a* och konkreta på *-e*. Dock är andelen *-a* högre i samtliga faktorer. Intrycket är att endast konkreta, terrängbetecknande och övriga ord fortfarande är inbegripna i variationen. Den konsekvens som faktorgruppen PLURALFREKVENNS uppvisade under 1600-talet är nu inte lika tydliga; låg- och medelfrekventa ord har ett snarlikt sannolikhetsvärde. Likväl dras spännvidden upp av de högfrekventa och varierande orden, och troligt är att faktorgrupperna SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENNS samverkar i sin påverkan på variationen. I en jämförelse av deras inbördes styrka tycks dock SEMANTISK KATEGORI i högre grad påverka valet mellan *-e* och *-a* under 1700-talet.

Att förändringsprocessen ännu inte uppnått sin slutpunkt verkar likväl vara ett obestridligt faktum. Samtliga terrängbeteckningar och huvuddelen av konkreta har i dag enbart ändelse på *-e*. En rimlig slutsats blir då att dessa faktorer i än högre grad skall komma att styra den ursprungliga nominativformen, vare sig förklaringen till detta skall sökas i språkvård, förändrade samhällsliga förhållanden eller inomspråkliga förutsättningar. Ur vilket perspektiv den slutgiltiga uppdelningen kan ses får jag anledning att återkomma till i diskussionen.

5.3 Faktorgruppernas föränderliga styrka

Att de svaga maskulina substantivens ändelse varit inbegripen i en omfattande förändringsprocess har nu visats, och att detta tycks styras av flertalet utom- och inomspråkliga faktorer framgår av resultatet. Samtliga identifierade faktorgrupper har under någon tidsperiod haft en signifikant påverkan på variantväxlingen. Som en sista del i resultatet gör jag nu ett försök att systematisera faktorgruppernas föränderliga styrka.

Faktorgruppen SATSDELSFUNKTION utgör genom kasussystemet den ursprungliga orsaken till ändelsevariationen, och påverkan är nästintill intakt under yngre fornsvenska. Under 1500-talet minskar detta något, men signifikansen är likväl hög. Faktorgruppens spännvidd fortsätter sedan att successivt sjunka, även om den är signifikant i samtliga tidsperioder. Den största skillnaden återfinns mellan 1500- och 1600-talet, och dessutom bevarar *objekt/ADVL* genomgående *a*-form i högre grad än *rektion*.

De utomspråkliga faktorgruppernas GENRE och GEOGRAFISK HEMVIST får signifikant påverkan under 1500- respektive 1600-talet, vilket visar på att förändringsprocessen som

uppstår inte är kontinuerlig över texttyp och plats. GENRE tycks i högre grad vara signifikant. Resultatet för GEOGRAFISK HEMVIST under 1500-talet härrör dock från få belägg, och bör ses med försiktighet. Under 1600-talet kan beteckningen GENRE som faktorgrupp även ifrågasättas, då spännvidden kan bero på sociala skillnader. Under 1700-talet har grupperna ingen signifikant påverkan, med förbehåll för brist på spridning i framförallt GENRE.

Faktorgruppen BESTÄMDHET får signifikant inverkan under 1500- och 1600-talet, men skillnaden är marginell och försvunnen i den sista tidsperioden. Faktorgrupperna SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENS har tillsammans med GENRE under 1600-talet övertagit SATSDELSFUNKTIONENS position som huvudsaklig regulator. Risken för en arbiträr indelning av orden och eventuell interaktion emellan grupperna är dock inte försumbar. I enlighet med detta bör framförallt SEMANTISK KATEGORI under 1600-talet, och PLURALFREKVENS under 1700-talet, betraktas med viss försiktighet. Att faktorgrupper som berör ords egenskaper har en betydande påverkan på variantväxlingen kan icke desto mindre konstateras. Det faktum att SEMANTISK KATEGORI även under 1500-talet inverkar på ändelsevariationen, men på närmast motsatt sätt, är mycket anmärkningsvärt. Hur detta skall tolkas är inte på förhand givet, vilket innebär att försiktighet skall iaktas även i detta fall.

I enlighet med detta ställer jag i tabell 8 upp hur faktorgruppernas styrka har förändrats över tid, där grupper inom parentes skall betraktas med speciell vaksamhet.

Tabell 8. Faktorgruppernas föränderliga styrka i påverkan på ändelsevariationen.

	Yngre fornsvenska	1500-tal	1600-tal	1700-tal
<i>Starkast påverkan</i>	Satsdelsfunktion	Satsdelsfunktion Genre	Genre Pluralfrekvens (Semantisk kategori)	Semantisk kategori (Pluralfrekvens)
<i>Svagare påverkan</i>	–	(Bestämndhet) (Semantisk kategori)	Satsdelsfunktion Geografisk hemvist Bestämndhet	Satsdelsfunktion
<i>Obefintlig påverkan</i>	Övriga	Pluralfrekvens, (Geografisk hemvist)	–	Geografisk hemvist Bestämndhet (Genre)

6 Diskussion

I uppsatsens inledning angav jag undersökningens syfte, vilket var tvådelat. Jag ville dels fastställa de faktorer som i äldre svenska påverkat ändelsevariationen i svaga maskulina substantiv, dels beskriva hur detta avspeglar sig i den övriga förändringsprocess som det svenska språket under tiden genomgår. I och med den sammanfattande uppställningen av faktorernas föränderliga styrka anser jag det första syftet till stor del vara uppfyllt. Inom detta har även framgått att olika språkliga förhållanden under tidsperioderna har påverkat förändringsprocessen i olika riktningar, även om det andra syftet återstår att uppfylla på ett tydligare sätt. I detta avsnitt sätter jag resultatet i relation till tidigare forskning och diskuterar hur förändringsprocessen kan ses i ett större perspektiv.

6.1 Diskussion av resultat

Det faktum att samtliga faktorgrupper under någon tidsperiod haft en signifikant inverkan på variantväxlingen ger i stort ytterligare bekräftelse åt Ståhles (1979) och Hesselmans (1931) iakttagelser. I likhet med Ståhle (1979:210ff.) konstaterar jag att ordens PLURALFREKVENNS och deras SEMANTISKA KATEGORI tycks samverka som styrande faktorgrupper i de senare tidsperioderna. När Hesselman (1931:228) ifrågasätter att abstrakter har lägre frekvens i subjekt eller subjektspredikativ tycks han göra det med rätta. Även om abstrakter under yngre fornsvenska i mitt material förekommer något oftare i rektion eller objekt/ADVL, tyder resultatet från 1500-talet starkt på att Tegnér's antagande om högre kasus – högre genus ([1892] 1962:171–172) inte går att applicera på uppdelningen konkreter/abstrakter.

Någon fullkomlig överensstämmelse med tidigare forskning råder dock inte. Ståhle (1979:204) konstaterar att Stockholm stads tänkebok runt 1500 inte uppvisar någon tydlig distinktion mellan ändelsevokal i olika satsdelar. För honom tycks detta innebära att SATSDELSFUNKTION nu inte har någon nämnvärd inverkan på variationen i liknande texter (se 1979:205). Mitt resultat tyder på ett helt annat förhållande. Att *a*-former går att urskönja i subjektsposition, och *-e* i t.ex. rektion, betyder på intet sätt att den ursprungliga distinktionens inverkan är över. Förändringsprocessen är i sin begynnelse, och det ursprungliga systemet kommer i århundraden att påverka variationen, men med successiv minskning i styrka.

Av resultatet framgår också att faktorerna mycket sällan har någon absolut inverkan. Det empiriska materialet tyder inte på att ett böjningsparadigm med obestämd form på *-a* och bestämd form på *-en* kan uppställas (jfr Hesselman 1931:216ff.), eller att den angivna dialektgränsen kan betraktas som en skiljelinje där en form upphör och en annan tar vid (jfr

Hesselman 1931:202, 207). Detta är åtminstone fallet i de efterlämnade texterna, och att förutsätta att detta står i kontrast mot ett homogent talspråk tycks mig förknippat med risker. Den empiriska realiteten tyder på att faktorerna är att betrakta som språkliga förhållanden med relativ inverkan på ändelsevariationen. För att förstå hur förändringsprocessen fortskrider blir förändringar i den morfologiska variationen som sker gradvis fundamentalt att beakta.

Det variationslingvistiska perspektivet torde på så sätt vara rättfärdigat. Undersökningens metod bör med fördel kunna appliceras på ytterligare språkhistoriskt material. VARBRUL som statistiskt verktyg bidrar starkt till att resultatet får en mer systematisk karaktär och möjliggör att ett huvudsakligt fokus finns vid förändringsprocessens bakomliggande orsaker, snarare än vid en beskrivning av variationens kvantitativa fördelning. Det bör icke desto mindre framhållas att vissa komplikationer är svåra att undvika. För adekvata slutsatser måste den angivna spännvidden eller det angivna sannolikhetsvärdet sättas i relation till vilka belägg resultatet bygger på. På ett kanske annat sätt än i sociolingvistiska studier (jfr Tagliamonte 2006:17–19) är det språkhistoriska materialet begränsat. En för variationsanalysen ultimata fördelning av texter är svår att uppnå.

Det är även nödvändigt att betona att tidsaspekten *inom* en tidsperiod delvis undgås vid mitt tillvägagångssätt. Eftersom förändringsprocessen sker successivt, blir ett rimligt antagande att det även kan föreligga en kronologiskt betingad skillnad mellan texter i olika tidsperioder som inte framgår av VARBRUL-analysen. Det faktum att undersökningens texter ligger relativt nära varandra inom tidsperioden är således högst motiverat, och minimerar en alltför stor risk till felkälla. Detta val innebär dock att tidsperioder emellan de undersökta löper risk att försummas. Den frekvensförskjutning i ändelsevariationen som ägt rum under 1600-talet, föregås i mitt material av ett lång tidsglapp på drygt sjuttio år. Eftersom detta är en tid då gamla indelningsprinciper påverkan minskar och nya faktorer uppstår, borde en närmre kartläggning vara av intresse.

Den slutgiltiga uppdelningen av de svaga maskulina substantiven, där distinktionen *holme*, *hage*, *stolpe*, men *vana*, *vilja*, *hetta* etc. blir ett faktum, har innan Ståhle (1979) främst setts som ett fall av språkvård under 1700- och 1800-talet (jfr Hesselman 1931:209, 214–215, 229–230, även Wessén 1968:190–191). En ökad grad av standardisering tycks även framträda i senare delen av mitt resultat, dock främst till förmån för *-a*. Likväl är det tydligt att en förutsättning för en uppdelning av *-a* och *-e* i olika typer av ord tycks föreligga redan under 1600- och början av 1700-talet. Att variationen påverkas av utomspråkliga normer, implicerar inte att den slutgiltiga uppdelningen saknar inomspråkliga orsaker.

I vilken mån detta berörs av det svenska genussystemets förändring torde vara osäkert. En intressant parallell tycks dock finnas hos Davidson (1990:110ff.), som visar att konkreta ord i högre grad än abstrakta bevarar *han/hon* som anaforiskt pronomen under 1600- och 1700-talet. Detta kan sättas i relation till att framförallt abstrakta ord, som *skada* och *vilja*, genom analogi antar den feminina pluralformen på *-or* under 1600- och 1700-talet (se Ståhle 1979:209ff.). I och med detta paradigbyte är orden att betrakta som feminina substantiv, och tycks delvis ha förekommit med *hon* som anaforiskt pronomen (Davidson 1990:110, även Ståhle 1979:220–221). Således finns tecken på att konkreta substantiv har en högre benägenhet att behålla sitt maskulina genus, och på så sätt stabiliseras i en deklination med singular på *-e* och plural på *-ar*, i analogi med det sedan länge befintliga *gubbe/gubbar*, istället för *gumma/gummor*.

Detta stärks även av mitt resultat. Faktorerna *konkret* och *abstrakt* i faktorgruppen SEMANTISK KATEGORI går först under 1700-talet att se som en förklaring till ändelse på *-e* respektive *-a*, vilket antyder en koppling till genussystemets snarare än kasussystemets upplösning. Faktorgruppen PLURALFREKVENNS kan rimligen ha inverkat på detta paradigskifte, men SEMANTISK KATEGORI tycks i högre grad påverka variantväxlingen under 1700-talet. Förslaget kan även ses ur ett framtida perspektiv. Kopplingen mellan genussystemets förändring och de svaga maskulina substantivens ändelser – både i singular och plural – förtjänar att studeras närmre.

Jag vill även påpeka att undersökningens faktorgrupper och dess ingående faktorer på intet sätt skall ses som definitiva. För ytterligare förståelse om förändringsprocessen förutsättningar kan dessa med fördel både kompletteras och revideras. Faktorgruppen GENRE lider emellanåt av en något grov uppdelning, och förtjänar ytterligare hänsyn i fråga om olika texters villkor och plats i tiden. Dessutom lyser den poetiska litteraturen även med sin frånvaro i undersökningen. Ståhle (1979:206–207) menar att denna genre ända in på 1800-talet har tydlig benägenhet till *-a* i flertalet ord, och den kan således inkluderas i en utökad undersökning. På ett liknande sätt kan t.ex. faktorn *konkret* i gruppen SEMANTISK KATEGORI göras mer nyanserad, vid en särskiljning av ord som betecknar kroppsdelar (*mage, skalle, näve*) och ord som betecknar olika typer av verktyg/föremål (*stolpe, påle, galge*). I vilken mån en sådan uppdelning är befogad är dock inte säkert; stundtals är det sannolikt mer fruktbart att försöka se större helheter.

Slutligen kan det givetvis diskuteras i vilken mån mina resultat är giltiga för övriga texter under tidsperioden, och på vilket sätt dessa kan sägas gå tillbaka på dåtidens talspråk. Trots strävan att visa på en så nyanserad bild som möjligt, är det många delar inom ett svenskt

språkområde som inte får komma till tals. Den påvisade förändringsprocessen blir på så sätt främst giltig för det framväxande riksspråket, även om jag velat inkludera material med mindre anknytning till den geografiska och sociala maktsfären. För att ytterligare stärka mina empiriska iakttagelser vore en undersökning som konsekvent representeras av flertalet texter med samma utomspråkliga faktorer inom en tidsperiod av högsta intresse. Som framgått i uppställningen av faktorernas föränderliga styrka präglas delar av resultatet av viss osäkerhet. Dessa antydanden kan förhoppningsvis förtydligas eller revideras av ett mer omfattande material. Stundtals framträder dock tydliga mönster som kan sättas i samband med mer genomgripande förändringar i svenskans historia. Genom en systematisk granskning av ett begränsat material hoppas jag ha frilagt de faktorer i förändringsprocessen som varit gällande i stort, utan att göra anspråk på slutgiltiga fakta.

6.2 Förändringsprocessen och språkhistorien

Den initierande faktorn till de svaga maskulina substantivens ändelsevariation är det svenska kasussystemets sammanfall (se avsnitt 2.1 och 2.2). Förändringsprocessen avtecknar sig således i en mycket genomgripande förändring i det svenska språkets historia. Systemets sammanfall pågår under lång tid och är inte enhetligt över genre och plats, vilket även framgår av de svaga maskulina substantivens ändelsevariation. Mitt resultat under 1500-talet visar på en situation där ett fornsvenskt språk håller på att övergå i ett nysvenskt. Ett gammalt böjningssystem existerar parallellt med ett nytt, vilket på intet sätt betyder att det nya är opåverkat av gångna tider.

Under 1600-talet framträder i de efterlämnade källorna en social differentiering i det svenska språket. Detta kommer även att definiera normen för det svenska riksspråkets framväxt (se avsnitt 2.1). Uppkomna dialektgränser suddas ut hos språkbrukare med social – men bara delvis regional – anknytning till de högre stånden, vilket även detta syns i de svaga maskulina substantivens ändelsevariation. Samtidigt framträder en bild av ett språk som inte är standardiserat, och ett antal inomspråkliga faktorer påverkar i vilken grad en ändelsevokal realiseras.

Vid gränsen mellan äldre och yngre nysvenska är det svenska riksspråkets pågående standardiseringen ett faktum (se avsnitt 2.1), och i samband med detta är variationen mindre påtaglig. Likväl går inte den slutgiltiga uppdelningen att urskönja i sin helhet. Eftersom det svenska genussystemet nu befinner sig mitt i en förändringsprocess, tycks förutsättningar finnas för en omdefinition av ordens genustillhörighet. I vilken mån detta kan ses som en

bidragande orsak till ordens nutida form bör ytterligare undersökas, men vid en strävan efter att finna ändelsevariationens språkhistoriska bakgrund står det onekligen nära till hands.

I de tankar om språkförändring som framlades av Weinreich et. al. (1968) är inom- och utomspråkliga faktorerers samverkan i en förändringsprocess ett centralt inslag (se 1968:187–188). Detta påstående tycks vara giltigt för de svaga maskulina substantivens morfologiska förändring i äldre svenska. En betraktare som i detta fall koncentrerar sig på språkets inre egenskaper undgår de yttre villkor som avspeglar sig i förändringsprocessen. En betraktare som enbart är intresserad av de yttre villkoren, står handfallen inför det faktum att variationen inte alls är enhetlig i olika typer av ord eller språkliga konstruktioner. Min förhoppning är att jag genom denna undersökning bidragit till att visa att dessa perspektiv snarast berikar än utesluter varandra, även i en undersökning med både teoretiska och praktiska begränsningar som denna. Om viljan finns att inkludera både sociala, regionala, grammatiska och semantiska (o.s.v.) aspekter i studiet av fenomenet språkförändring, är det sannolikt inte verkligheten som är hindret.

7 Sammanfattning

Jag har i denna uppsats behandlat ändelsevariationen *-e/-a* i svaga maskulina substantiv från yngre fornsvenska till yngre nysvenska. Jag har dels velat undersöka vilka faktorer som påverkat variationen och hur detta förändrats över tid, och dels försökt beskriva hur denna process förutsätts av mer genomgripande förändringar i det svenska språket. Mitt material har bestått av äldre texter från olika typer av genrer och olika delar av landet. Avsikten med detta har varit att ge en så nyanserad bild som möjligt av hur utomspråkliga förhållanden betingar den inre variationen. Metoden har varit variationsanalytisk, och för att i så hög grad som möjligt fastställa de olika faktorernas påverkan på variationen har jag genomfört en s.k. VARBRUL-analys av de excerperade beläggen.

Resultatet visar att de svaga maskulina substantiven under yngre fornsvenska fortfarande styrs av kasussystemet, då faktorgruppen SATSDELSFUNKTION ensam har en signifikant påverkan på variationen. Under 1500-talet kvarstår SATSDELSFUNKTION som mest signifikant. En tydlig tendens är att nominativformen på *-e* kvarstår i subjeksposition, medan satsdelar som i fornsvenska antog oblik form i högre grad varierar mellan *-a* och *-e*. Utvecklingen ter sig olika i olika genrer, och i och med detta börjar även andra inomspråkliga faktorer att ha en reglerande effekt.

Under 1600- och 1700-talet sker en kvantitativ förändring till förmån för *-a*. Texter med koppling till Mälardalsområdet och de högre stånden i samhället tycks ha en normerande kraft. Faktorgrupperna SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENNS påverkar även variationen i hög grad under senare tidsperioder. Den senare uppdelningen, där framförallt ord som betecknar konkreta föremål antar *e*-form, bör sannolikt kunna ses i samband med det svenska genussystemets förändring.

Litteratur

Källor

Arboga stads tänkebok. Fjärde Delen. 1534–1569. Utg. av Erik Noreen (1941–1950). Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Columbus, Samuel, ca 1675. *Mål-Roo eller Roo-mål.* Utg. av Bengt Hesselman (1935). Stockholm: Geobers förlag.

Dalin, Olof, 1732-1734. *Then Swänska Argus.* Utg. av B. Hesselman och M. Lamm. Del I–II (1910–1914). Stockholm: Bonniers.

Ekeblad, Johan. *Johan Ekeblads brev till brodern Claes Ekeblad 1639–1655.* Utg. med inledning, kommentar och register av Sture Allén (1965). Göteborg: Almqvist & Wiksell.

Gustav Vasas Bibel = Biblia, det är All then Helgha Scrifft på swensko. Tryckt i Vpsala 1541.

Halmstads domböcker: rådstuguprotokoll. 1681–1683. Utg. av Märta Hähnel (1961). Lund: Gleerup.

Horn, Agneta, ca 1657. *Beskrivning över min vandringstid.* Utg. av Gösta Holm (1959). Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Högström, Pehr, 1747. *Beskrifning öfwer de til Sweriges krona lydande lapmarker.* Faksimilutgåva av 1:a upplagan (1980). Umeå: Två förläggare.

Jönköping Smedsämbetes tänkebok. 1634–1657. Utg. genom Egil Lönnberg (1940). Jönköping.

Jönköping stads tänkebok. 1458–1548. Utg. av Carl M. Kjellberg (1918). Jönköping.

Konung Kristoffers landslag, 1442. Utg. av C. J. Schlyter (1869). Lund. (SSGL 12)

Mag. Joh. Qvirsfelds Himmelska örtagårdssällskap. Aldeles å nyo förswenskadt af Olof Rönigk (1758). Stockholm: Lars Salvii Förlag.

- Månson, Peder, ca 1510. *Bondakonst jämte parallelltexter*. Utg. med inledning och kommentar av John Granlund (1983). Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet. (SFSS 75).
- Sagan om Didrik av Bern*, ca 1500. Utg. av Hyltén–Cavallius (1850–1854). Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet. (SFSS 10)
- Själens kloster*, ca 1500. Utg. av Klemming (1874–1875). Uppsala: Svenska fornskriftsällskapet. (SFSS 20)
- Spegel, Haqvin, ca 1680. *Dagbok*. Utg. av Sune Hildebrand (1923). Stockholm: Norstedts.
- Stockholm stads tänkebok. 1553–1567*. Utg. av Joh. Ax. Almquist (1939). Stockholm: Kungl. Samfundet för utgivande af handskrifter rörande Skandinaviens historia med understöd af Stockholms stad och samfundet Sankt Erik.
- Stockholm stads tänkebok. Del XXI. 1633*. Red. av Bo Enhammar (2006). Stockholm: Stockholms stadsarkiv.
- Swart, Peder Andersson, 1560. *Konung Gustaf I:s krönika*. Utg. av Nils Edén (1912). Stockholm: Ljus.
- Svea rikets lag = Sweriges Rikes Lag. Gillad och antagen på Riksdagen åhr 1734*. (1736). Stockholm.

Övrig litteratur

- Berglund Prytz, Ylva, 2008. Att studera språket med hjälp av en korpus. I: *Tekniken bakom språket*. Domeij, Rickard (red.). Stockholm: Norstedts. S. 207–238.
- Davidson, Herbert, 1990. *Han hon den: Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid*. Lund: Lund University Press.
- Delsing, Lars-Olof, 2002. Fornsvenska textbanken. I: *Studier i svenska språkets historia 7, Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. Lagman, Svante, Ohlsson, Stig Örjan & Voodla, Viivika (utg.). Tartu: Tartu universitet. S. 149–156.
- Fries, Sigurd, 1996. Lärdomspråket under frihetstiden. I: *Svenskan i tusen år: glimtar i svenska språkets utveckling*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag. S. 88–103.
- Hesselman, Bengt, 1931. Studier i svensk formlära. 2. Nominativ och ackusativ i svenska substantiv. I: *Nysvenska studier: tidskrift för svensk språk- och stilforskning XI*. Hesselman, Bengt & Östergren, Olof (utg.). Uppsala. S. 201–254.
- Hirvonen, Ilkka, 1987. *Konstruktionstyperna denne man och denne mannen i svenskan. En språkhistorisk undersökning*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Håkansson, David, 2008. *Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektlösa satser i fornsvenska*. Lund: Språk- & litteraturcentrum, Lunds universitet.

- Larsson, Ida, 2004. *Språk i förändring: adjektivändelserna -a och -e från fornsvenska till nysvenska*. Göteborg: Göteborgs univ. Institutionen för svenska språket.
- Lindström, Fredrik, 1993: Adlig talspråksdifferentiering under vasatiden. I: *Studier i svensk språkhistoria 3*. Wollin, Lars (utg.). Uppsala: Institutionen för nordiska språk. S. 133–142.
- Moberg, Lena, 1989. *Lågtyskt och svenskt i Stockholms medeltida tänkeböcker*. Uppsala: Gustav Adolfs Akademien.
- Nordling, Anna, 2001. *Pa swänsko: studier i lexikalisk förnyelse hos Peder Månsson*. Göteborg: Institutionen för svenska språket.
- Petterson, Gertrud, 2005. *Svenska språket under sjuhundra år: En historia om svenskan och dess utforskande*. 2:a upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Reinhammar, Maj, 1993. Levande språkhistoria. I: *Studier i svensk språkhistoria 3*. Wollin, Lars (utg.). Uppsala: Institutionen för nordiska språk. S. 183–191.
- Rosengren, Karl Erik & Arvidson, Peter, 2002. *Sociologisk metodik*. 5:e upplagan. Malmö: Liber.
- Sankoff, David, Tagliamonte, Sali & Smith, Eric, 2005. *Goldvarb X: A variable rule application for Macintosh and Windows*. (Programvara)
- Sundgren, Eva, 2002. *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. Uppsala: Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet.
- Ståhle, Carl Ivar, 1979: Svaga maskuliner i nysvenskan. Ett stycke svensk språk- och språkvårdshistoria. I: *Språknorm och språkform. En bok till Bertil Molde på 60-årsdagen den 16 september*. Stockholm: Esselte Studium. S. 203–235.
- Swedberg, Jesper, ca 1735. *Swensk ordabok*. Utgiven efter uppsalahandskriften, med tillägg, och rättelser ur övriga handskrifter av Lars Holm (2009). Järpås: Skara skrifthistoriska sällskap.
- Tagliamonte, Sali A., 2006. *Analysing sociolinguistic variation*. Cambridge: Cambridge University press
- 2012. *Variationist sociolinguistics: change, observation, interpretation*. Malden, Mass: Wiley-Blackwell.
- Tegnér d.y., Esaias, 1962. *Om genus i svenskan*. 3:e upplagan. Stockholm.
- Thelander, Mats 1996. Från dialekt till sociolekt. I: *Svenskan i tusen år: Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Moberg, Lena & Westman Margareta (red.). Stockholm: Norstedts. S. 163–181.

- Weinreich, Uriel, Labov, William, Herzog, Marvin I., 1968. Empirical foundations for a theory of language change. I: *Directions for historical linguistics: A Symposium*. Lehman, W.P. & Malkiel, Y. (eds.). Austin & London: University of Texas press. S. 95–195.
- Wendt, Bo A., 1997. *Landslagsspråk och stadslagspråk: stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. Lund: Lund University Press.
- Wessén, Elias, 1965. *Svensk språkhistoria III. Grundlinjer till en historisk syntax*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- 1968. *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*. 8:e upplagan. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- 1979. *De nordiska språken*. 11:e uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Widmark, Gun, 1996. Den lätta prosan växer fram. I: *Svenskan i tusen år: Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Moberg, Lena & Westman, Margareta (red.). Stockholm: Norstedt. S. 104–122.
- Wollin, Lars, 1991. Bibeln och språknormen. I: *Språket i Bibeln – Bibeln i språket*. Christer Åsberg (red.). Stockholm: Norstedts. S. 33–49.

Bilaga 1. Undersökningens ord

Undersökningens ord, och deras respektive faktortillhörighet i faktorgrupperna SEMANTISK KATEGORI och PLURALFREKVENNS.

Förkortningar SEMANTISK KATEGORI: K: Konkret A: Abstrakt T: Terrängbeteckning Ö:
Övriga

Förkortningar PLURALFREKVENNS: LF: Lågfrekvent MF: Medelfrekvent HF: Högfrekvent V:
Varierande

Aga: A, LF	Humle: Ö, LF	Skugga: Ö, MF
Allmoge: Ö, LF	Lie: K, MF	Skulle: K, MF
Ande/Anda: Ö, V	Lusta: A, OF	Spade: K, MF
Backe: T, MF	Loge: K, MF	Spene: K, HF
Bjälke: K, HF	Låga: Ö, MF	Stadga: A, LF
Blomma: K, MF	Kavle: K, HF	Stake: K, HF
Buske: K, MF	Krage: K, MF	Stolpe: K, HF
Båge: K, MF	Kulle: T, MF	Strupe: K, LF
Droppe: K, HF	Kärve: K, MF	Sveda: A, LF
Fara: A, LF	Mage: K, LF	Sötma: A, LF
Fetma: A, LF	Mosse/Mossa: Ö, V	Tanke: A, HF
Flotta: Ö, LF	Måne: K, LF	Timme: Ö, HF
Galge: K, MF	Nacke: K, LF	Udde: T, MF
Galla: Ö, LF	Näve: K, HF	Vana: A, LF
Gröda: K, MF	Penna: K, MF	Veke: K, MF
Hage: T, MF	Påle: K, HF	Vilja: A, LF
Handske: K, HF	Rulle: K, MF	Våda: A, LF
Hare: K, MF	Räddhåga: A, LF	Vånda: A, LF
Hetta: A, LF	Släde: K, MF	Värme: A, L
Hjärna: K, LF	Skada: A, LF	Ände/Ända: Ö, V
Hjassa: K, LF	Skara: Ö, LF	
Holme: T, MF	Skola: Ö, LF	

